

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, ІСТОРИОГРАФІЇ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ
ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Кваліфікаційна робота
магістра

на тему «Локальна історія села Лукашеве Запорізького району
Запорізької області (кінець XVIII – початок XXI ст.)»

Виконала: магістрантка 2 курсу, групи 8.0329-і-з
Спеціальності 032 історія та археологія
Вальцер Катерина Володимирівна

Керівник доцент кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін, доцент, к.і.н.

_____ Білівненко С.М.

Рецензент доцент кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін, доцент, к.і.н.

_____ Іріюглу Ю.О.

м. Запоріжжя
2020 рік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Історичний факультет
Кафедра джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)
Спеціальність: 032 Історія та археологія
Освітня програма: історія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін
Головко Ю.І.
« _____ » _____ 2020 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТЦІ**

Вальцер Катерині Володимирівні

1. Тема роботи: Локальна історія села Лукашеве Запорізького району Запорізької області (кінець XVIII – початок XXI ст.)
керівник роботи: к.і.н., доцент Білівненко С.М.

затверджені наказом ЗНУ від «10» березня 2020 року № 411-с

2. Строк подання студентом роботи: 30 листопада 2020 року

3. Вихідні дані до роботи: Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 20-ті роки XX століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2005. 36 с.; Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. Перша половина 40-х років XX століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2006. 80 с. (з додатком); Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 70-ті роки XX століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2007. 80 с. (з додатком); Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник. Вип. 1 (Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони). Запоріжжя: Тандем-У, 2004. 211 с.; Тощев Г.Н., Ельников М.В., Дровосекова О.В. Древности запорожского края. (Материалы к Своду памятников истории и культуры): Запорожье, 2003. 124 с.; Антонов А.Л. Курганный могильник у села Лукашево. *Музейний вісник*. № 10. 2010. С.58–59.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): охарактеризувати стан наукової розробки проблеми, джерельну базу та методологічні засади дослідження; проаналізувати суть поняття

«локальна історія» та її різновиди; дослідити шлях інституалізації села Лукашеве починаючи від моменту заснування до 30-х років ХХ ст.; висвітлити соціально-економічний розвиток села від 40-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст.; проаналізувати тенденції сучасного життя в селі Лукашеве.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): немає.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняла
Розділ 1	Білівненко С.М.	30.04.2020	30.04.2020
Розділ 2	Білівненко С.М.	01.09.2020	01.09.2020
Розділ 3	Білівненко С.М.	01.10.2020	01.10.2020

7. Дата видачі завдання: 10 березня 2020 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ. Вивчення проблеми, опрацювання джерел та публікацій	квітень, 2020 р.	<i>виконано</i>
2.	Написання першого розділу	травень 2020 р.	<i>виконано</i>
3.	Написання другого розділу	вересень 2020 р.	<i>виконано</i>
4.	Написання третього розділу	жовтень 2020 р.	<i>виконано</i>
5.	Написання висновків, комп'ютерний набір роботи	листопад 2020 р.	<i>виконано</i>

Студент _____ К.В. Вальцер

Керівник роботи _____ С.М. Білівненко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ С.С. Черкасов

ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ СЕЛА ЛУКАШЕВЕ ЗАПОРІЗЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів (одинадцяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (75 найменувань). Обсяг основної частини роботи складає 84 сторінки машинописного тексту, загальний обсяг кваліфікаційної роботи магістра – 100 сторінок, містить 6 додатків, 25 джерел, 36 монографій та наукових статей, 14 електронних ресурсів.

Категорії та поняття: козацький зимівник, Перша світова війна, голодомор, Друга світова війна, повоєнна реконструкція, незалежність, децентралізація.

Об'єкт дослідження – локальна історія села Лукашеве Запорізького району Запорізької області та його жителів.

Предметом дослідження в цій роботі виступають особливості соціально-економічного розвитку села Лукашеве

Мета дипломної роботи є дослідження історії розвитку села Лукашеве Запорізького району Запорізької області в локально-історичному контексті.

Новизна роботи та теоретичне значення: полягає в тому, що вперше було зроблене конкретне історичне дослідження, присвячене комплексному вивченню історії села Лукашеве. Матеріали роботи можуть використовуватися в дослідженнях з краєзнавства.

Висновки: В історичному розвитку Лукашівський край пройшов ті ж самі періоди, які були характерні для історії України в її сучасних межах.

Дослідивши шлях інституалізації села Лукашеве починаючи від моменту заснування до 30-х років ХХ століття, було виявлено, що коріння села сягають пізньопалеолітичної стоянки (15-10 тис. років тому), V - VI тис. до н.е., коли на цій місцевості перебували скіфські племена. Серед основних теорій походження назви села Лукашеве варто виділити наступну – назва села походить від поміщика Лукашевича, яке у 1770 році дісталось у власність з усіма його

жителами як подарунок цариці Катерини II. Для історії села Лукашеве та його розвитку, родина Лукашевича зробила значний внесок.

Висвітливши соціально-економічний розвиток села від 20 – 30-х років ХХ ст. було з'ясовано, що його особливий зріст відбувся зі встановленням радянської влади. Згодом, для ідеологічного перевиховання місцевого населення в дусі марксизму-ленінізму, а також для боротьби з релігією в селі утворювалися більшовицькі осередки.

Голодомор 1932 – 1933 років більш позначився на історії Лукашевого, проте, за словами Малинки Нелі Миколаївни, масової загибелі селян, як це було у інших селах, не спостерігалось. Посприяла наближеність до обласного центру, де саме в ті роки будували Дніпрогес і Металургійний комплекс «Запоріжсталь». Більшість односельчан, працездатного віку, працювали на новобудовах отримуючи харчовий пайок.

Друга світова війна не оминула село й принесла значні матеріальні втрати та людські жертви. Загалом, на фронтах війни загинуло близько сто сорока жителів села. Їх прізвища викарбувані на меморіальному комплексі в селі Лукашеве.

Робота по відбудові села в повоєнну епоху проводилась дуже активно. Але не оминув населення села Лукашеве страшний період – голод 1946-47 років, який виник не лише через засуху 1946 року, а й був організований владою. Але все таки, голод 1946-1947 рр. в селі Лукашеве був не таким страшним як в інших селах району.

Незважаючи на труднощі, які спіткали село після війни, об'єднуючись, люди разом змогли подолати їх. Люди засіювали поля зерновими, вручну обробляючи землю, а потім і збирали таким самим способом урожай. Відбудовувалися й колгоспи. Працівники колгоспу неодноразово нагороджувались за сумлінну роботу урядовими нагородами.

У селі були створені умови також і на покращення матеріального рівня трудівників та підвищення їх культурно – освітнього рівня. Загалом, село змогло

вийти з післявоєнної кризи, і не тільки відновити економіку села, а й значно підняти культурно – освітній рівень жителів.

Проаналізувавши тенденції сучасного життя в селі Лукашеве, було встановлено, що на сьогоднішній день поселення залишається достатньо розвиненим краєм. Але варто зауважити, що не зважаючи на це, кількість населення скорочується. В свою чергу, це пов'язано з еміграцією молодого покоління до великих міст. Та незважаючи на такі тенденції, в селі працюють культурні заклади, представлені в першу чергу будинком культури, бібліотекою та краєзнавчим музеєм. Окрім того, в селі Лукашеве продовжує працювати навчальний заклад, а саме Лукашівський навчально-виховний комплекс ЗНЗ – ЗДО. Щодо економічного розвитку села, то головною галуззю економіки тут продовжує бути сільське господарство.

Загалом, саме завдяки локально-історичним дослідженням, можна простежити в повному обсязі вивчення історії певного населеного пункту.

LOCAL HISTORY OF LUKASHEVE VILLAGE OF ZAPORIZHZHYA DISTRICT OF ZAPORIZHZHYA REGION (END OF XVIII - BEGINNING OF XXI CENTURIES)

The qualification work consists of an introduction, three sections (eleven subsections), conclusions, a list of used sources and literature (75 items). The volume of the main part of the work is 84 pages of typewritten text, the total volume of the master's qualification work - 100 pages, contains 6 appendices, 25 sources, 36 monographs and scientific articles, 14 electronic resources.

Categories and concepts: Cossack winter camp, World War I, Holodomor, World War II, postwar reconstruction, independence, decentralization.

The object of research is the local history of the village of Lukasheve, Zaporizhia district, Zaporizhia region and its inhabitants.

The subject of research in this work are the features of socio-economic development of the village of Lukashevo.

The purpose of the thesis is to study the history of the village of Lukashevo Zaporozhye district of Zaporozhye region in the local historical context.

The novelty of the work and the theoretical significance: it is that for the first time a specific historical study was made, devoted to a comprehensive study of the history of the village of Lukashevo. Materials of work can be used in researches on local lore.

Conclusions: In the historical development of Lukashiv region passed the same periods that were characteristic of the history of Ukraine in its modern borders.

Examining the path of institutionalization of the village of Lukashevo from its foundation to the 1930s, it was found that the roots of the village date back to the Late Paleolithic site (15-10 thousand years ago), V - VI millennium BC, when Scythian tribes were in the area. Among the main theories of the origin of the name of the village Lukasheve is the following - the name of the village comes from the landowner Lukashevich, which in 1770 became the property of all its inhabitants as a gift from Queen Catherine II. The Lukashevich family has made a significant contribution to the history of the village of Lukashevo and its development.

Highlighting the socio-economic development of the village from 20 - 30-ies of the twentieth century. it was found that its special growth occurred with the establishment of Soviet power. Later, Bolshevik cells were formed in the countryside for the ideological re-education of the local population in the spirit of Marxism-Leninism, as well as for the struggle against religion.

The Holodomor of 1932-1933 had a greater impact on Lukashev's history, but, according to Malinka Nela Mykolayivna, mass deaths of peasants, as was the case in other villages, were not observed. Proximity to the regional center, where Dniiproges and the Zaporizhstal Metallurgical Complex were built in those years, contributed to this. Most of the fellow villagers, of working age, worked on new buildings receiving food rations.

World War II did not bypass the village and brought significant material losses and casualties. In total, about one hundred and forty villagers died on the fronts of the war. Their names are engraved on the memorial complex in the village of Lukashevo.

Work on the reconstruction of the village in the postwar era was very active. But the population of the village of Lukashevo did not miss a terrible period - the famine of 1946-47, which arose not only due to the drought of 1946, but was also organized by the authorities. But still, the famine of 1946-1947 in the village of Lukashevo was not as terrible as in other villages of the district.

Despite the difficulties that befell the village after the war, the people were able to overcome them together. People sowed the fields with grain, manually cultivating the land, and then harvested in the same way. Collective farms were also rebuilt. Collective farm workers have repeatedly been awarded government awards for conscientious work.

Conditions were also created in the village to improve the material level of workers and increase their cultural and educational level. In general, the village was able to emerge from the postwar crisis, and not only restore the economy of the village, but also significantly raise the cultural and educational level of the population.

After analyzing the trends of modern life in the village of Lukashevo, it was found that today the settlement remains a fairly developed region. But it is worth noting that despite this, the population is shrinking. This, in turn, is due to the emigration of the younger generation to large cities. But despite such trends, the village has cultural institutions, represented primarily by the House of Culture, the library and the Museum of Local Lore. In addition, in the village of Lukashevo, an educational institution continues to operate, namely the Lukashevo educational complex of ZNZ - ZDO. Regarding the economic development of the village, the main branch of the economy here continues to be agriculture.

In general, thanks to local historical research, it is possible to trace in full the study of the history of a particular locality.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ	6
1.1. Історіографія дослідження.....	6
1.2. Джерельна база дослідження.....	10
1.3. Методологічна база дослідження.....	12
1.4. Поняття «локальна історія» та її види.....	14
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СЕЛА ЛУКАШЕВЕ (ЛУКАШІВКА) ПОЧИНАЮЧИ ВІД МОМЕНТУ ЗАСНУВАННЯ ДО 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	23
2.1. Козацький зимівник Пальмір до 1770 року та поміщицький період села: 1770 – 1915 роки.....	23
2.2. Перша Світова та період Української революції 1917 – 1921 роки.....	29
2.3. Соціальні та економічні зміни 20-30 років ХХ століття.....	32
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА ЛУКАШЕВЕ ВІД 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ ПО СЬОГОДЕННЯ	41
3.1. Село Лукашеве під час Другої Світової війни. Післявоєнна відбудова села та його подальший розвиток	41
3.2. Лукашеве в період незалежності та децентралізації.....	55
3.3. Видатні люди села Лукашеве.....	61
3.4. Родинні історії мешканців села Лукашеве.....	69
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	78
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан історичної науки характеризується зростанням інтересу до питань локально-історичних досліджень, історичної регіоналістики, історичного краєзнавства, мікроісторії та макроісторії, історичної географії та інших спеціальних історичних дисциплін.

Зараз велика увага приділяється проблемам краєзнавчого характеру. У дослідників з'являється інтерес до того місця, де вони народились і проживають. В населених пунктах поступово починають відновлюватись традиції краю, які вже давно вважались забутими, відкриваються краєзнавчі музеї, які присвячені історії власної місцевості.

Локально-історичні дослідження, займаються вивченням людини та її культури, історії певного населеного пункту. З'являється нове, широке розуміння культури, яке, безумовно, накладається на вивчення історії окремих населених пунктів.

На сьогоднішній день, досить вагому роль в розвитку історичної науки посідає такий напрямок наукового дослідження як історична регіоналістика. Ще частіше науковці зосереджують свою увагу на економічній, політичній, соціальній, культурній історії певного населеного пункту, визначаючи його значимість у контексті світової історії. Але варто констатувати, що на сьогоднішній день існує мало наукових праць, які були б присвячені історії села Лукашеве. Тому необхідно більш детально звернутися до окремих напрямків історії цього села, показавши його значення для області та району.

Отже, тема є достатньо актуальною, так як дає змогу зрозуміти наскільки важливу роль посідає село Лукашеве Запорізького району у Запорізькій області. Окрім того, дана проблематика дає можливість простежити як відбувалося зародження села та його історичний розвиток, починаючи від часу його заснування до сьогоднішнього дня та як точно можна відтворити історію села з уст старожилів.

Об'єктом дослідження є локальна історія села Лукашеве Запорізького району Запорізької області та його жителів.

Предметом в цій роботі виступають особливості соціально-економічного розвитку села Лукашеве.

Виходячи з актуальності даної теми, **метою роботи** є дослідження історії розвитку села Лукашеве Запорізького району Запорізької області в локально-історичному контексті. Metі підпорядковані наступні **завдання**:

- Охарактеризувати стан наукової розробки проблеми, джерельну базу та методологічні засади дослідження.
- Проаналізувати суть поняття «локальна історія» та її різновиди
- Дослідити шлях інституалізації села Лукашеве починаючи від моменту заснування до 30-х років ХХ ст.
- Висвітлити соціально-економічний розвиток села від 40-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст.
- Проаналізувати тенденції сучасного життя в селі Лукашеве.

Хронологічними рамками даної роботи являються кінець ХVІІІ ст. – початок ХХІ ст. Нижня хронологічна межа обумовлена часом зародження села Лукашеве у ХVІІІ ст. Верхня хронологічна межа визначена початком ХХІ ст. – сучасним періодом в історії та розвитку населеного пункту.

Територіальні межі. Робота охоплює територію села Лукашеве, суміжних територій та тих, на яких проходила діяльність вихідців з села.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше було зроблене конкретне історичне дослідження, присвячене комплексному вивченню історії села Лукашеве. Окрім того, дана проблематика вважається маловивченою на сторінках вітчизняної історії й дозволяє виявити локально-історичні особливості розвитку придніпровського села.

Теоретичне значення даної роботи полягає у тому, що матеріали роботи можуть використовуватися в дослідженнях з краєзнавства.

Прикладне значення роботи у тому, що вона може використовуватися на уроках «Історії рідного краю» у середній та старшій ланці загальноосвітніх

шкіл (5 – 10 клас). Також, результати роботи варто використовувати в рамках курсів краєзнавчих дисциплін вищих навчальних закладів Запоріжжя.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (75 позицій), а також додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить - 100 сторінок, з них основного тексту - 84 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія дослідження

З другої половини ХХ ст. соціально-гуманітарні науки поступово починають стикатися з різними змінами. Це, в свою чергу, призводить до змін в способах продукування, донесення та представлення наукового знання та до розширення предмету дослідження, і до вдосконалення методології. З'являється інтерес до локально-історичних досліджень, що представлені в першу чергу історичною регіоналістикою, мікроісторією, історичним краєзнавством, історичною антропологією та іншими науковими дисциплінами.

На сьогоднішній день опубліковано чимало праць присвячених локально-історичним дослідженням певних регіонів чи областей. Але в основному, науковці зосереджують свою увагу на якійсь окремій темі, розглядаючи її більш детально, не роблячи конкретно-узагальнюючих праць з історії певного населеного пункту. Таким чином, дана робота присвячена детальному локально-історичному дослідженню окремого населеного пункту – селу Лукашеве.

Щодо наукової літератури даної теми, то її умовно можна поділити на три групи: перша група - представлена літературою теоретичного характеру, яка дає можливість ознайомитися з поняттям «локальна історія» та її різновидами; друга група літературного доробку представлена працями узагальнюючого характеру, яка дає можливість розглянути проблемні ситуації соціально-економічного характеру, які склалися в Україні в зазначений час і в даній місцевості зокрема; третя група наукової літератури репрезентована краєзнавчими студіями, які стосуються власне історії села Лукашеве й дозволяють прослідкувати його становлення й подальший розвиток.

Загалом, перша група наукової літератури представлена теоретичними роботами в галузі локальної історії. Яскравим прикладом даної літератури являється робота української дослідниці Я. Верменич. «Регіоналістика як

міждисциплінарний науковий напрям: український контекст»¹. Дана дослідниця займається розглядом проблем історичної регіоналістики в Україні. Окрім того, дана праця дає можливість проаналізувати на скільки тема історичної регіоналістики на сьогоднішній день є дослідженою саме в Україні. Також, в цій роботі авторка надає визначення поняттю «історична регіоналістика».

Не менш вагомою для дослідження являється інша праця дослідниці «Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні»². В даній монографії дослідниця, аналізуючи, показує ставлення науковців до історичної дійсності, відношення до джерела не лише як до речового свідчення, а як до смислової реальності, за допомогою якого, дослідник може існувати між минулим і майбутнім. Також в даній роботі авторка пояснює об'єкт вивчення історичної регіоналістики та коло питань, якими вона займається.

Варто пригадати й іншу відому працю Ярослави Верменич «Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення»³, в якій дається конкретне розмежування поняттям «історична регіоналістика» та «історичне краєзнавство». Дослідниця наголошує на тому що, досить часто науковці роблять помилку синонімуючи данні поняття, тому авторка дає їм конкретне визначення, зазначає їх предмет та об'єкт вивчення.

Варто наголосити, що дослідниця зосереджує свою увагу на проблемі датування міських поселень у іншій своїй ґрунтовній праці «Міська історія України: Проблеми початкового датування»⁴. В цій роботі Ярослава Верменич зазначає основні проблеми з якими стикаються дослідники при датуванні населених пунктів, а саме – відсутність єдиної методики визначення віку населеного пункту. Здебільшого, суперечка точиться навколо загальноєвропейської і москвоцентриської методики.

¹ Верменич Я.В. Регіоналістика як міждисциплінарний науковий напрям: український контекст. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*: збірник статей. Вип. 9. Київ, 2005. 231 с.

² Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*: збірник статей. Вип. 7. Київ, 2003. 516 с.

³ Верменич Я.В. Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення. *Історико-географічні дослідження в Україні*. Київ : Інститут історії України, 2004. №7. С.29-47.

⁴ Верменич Я.В. Міська історія України: проблеми початкового датування : науково-довідкове видання / відп. ред. Я. Верменич. Київ : Інститут історії НАН України, 2010. – 140 с.

До цієї ж групи наукової літератури можна віднести працю Зіневич Н. «Локальна історія: виклики і перспективи»⁵. В даній науковій роботі дається визначення поняттю «локальна історія» та зазначено напрямки її дослідження.

Також до цієї групи літератури варто віднести працю такого науковця як І. Ковальська-Павленко. «Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів»⁶. В даній роботі наведено поняття «історична регіоналістика», «історичне краєзнавство», «історична урбаністика» та зазначено коло питань, якими займаються дані історичні напрямки, а це дає можливість визначити об'єкти їх вивчення.

Отже, перша група наукової літератури представлена вагомими монографічними доробками, які в повній мірі дають можливість проаналізувати поняття «історична регіоналістика», з'ясувати якими напрямками вона представлена та як предметні питання цих напрямків відрізняються один від одного.

Друга група наукової літератури представлена працею Ю.Князькова «Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник», в якій автор висвітлює назву села, кількість жителів в різні роки та де саме згадувалось село в різних джерелах.⁷

Коротко історію місцевості висвітлює наукова праця «Історія міст і сіл УРСР. Запорізька область», де описується історія селищ Запоріжжя⁸.

Невеликий опис археологічних досліджень (рік дослідження та хто саме досліджував) висвітлюється в матеріалах Зводу пам'яток історії та культури

---

⁵ Зіневич Н. Локальна історія: виклики і перспективи. *Регіональна історія України* : збірник наукових статей, 2010. №4. С. 27-46. URL: http://resource.history.org.ua/publ/regions_2010_4_27 (дата звернення: 30.09.2020).

⁶ Ковальська-Павленко І.М. Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів. *Грані*, 2014. №6. С.161–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_31 (дата звернення: 11.09.2020).

⁷ Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник : Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони. Вип. 1. Запоріжжя: ТанDEM-У, 2004. 211 с.

⁸ Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. Київ. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. 765 с.

Тощева Г.Н., Єльнікова М.В., Дровосекової О.В. «Старожитності Запорізького краю».⁹

Не можна не звернути увагу на працю Антонова П.Л. «Курганний могильник біля села Лукашеве», в якій автор детально описує знахідки та розташування курганів.¹⁰

Третя група літератури представлена роботами суто краєзнавчого спрямування. Не можна залишити поза увагою такого автора як Чиженок Ю. та його праці «Село Лукашеве Запорізького району. 20-ті роки ХХ століття»¹¹, «Село Лукашеве Запорізького району. Перша половина 40-х років ХХ століття»¹², «Село Лукашеве Запорізького району. 70-ті роки ХХ століття»¹³. Це робота, в якій висвітлено історико-краєзнавчий нарис села Лукашеве від 20-х років і до 70-х років ХХ-го століття. Джерельна база, якою користується автор є достатньо вагомою, а тому робота має наукове значення.

Видання містить 3 випуски, в кожному з яких – 34 сторінки в першому випуску, 79 сторінок в другому випуску і 79 сторінок в третьому випуску. З них основного тексту – 31 сторінка в першому випуску, 24 сторінки в другому випуску та 30 сторінок в третьому випуску. Кожен випуск має десь до 10 розділів. Кожен з яких розкриває специфіку розвитку села від початку заснування до 70-х років ХХ століття. Має також додатки, представлені творчим доробком Володимира Чередниченка, які мають фотокартки та публікації періодики «Червоний промінь» Запорізького району.

Таким чином, історіографія даного дослідження являється різноманітною, але не досить об'ємною в окремих її проявах. Так, не дивлячись на велику кількість теоретично-узагальнюючої літератури, яка створює засади нашої роботи, праці суто наукового характеру, монографії про історію села

⁹ Тошев Г.Н., Ельніков М.В., Дровосекова О.В. Древности запорожского края. (Материалы к Своду памятников истории и культуры). : Запорожье, 2003. 124 с.

¹⁰ Антонов А.Л. Курганний могильник у села Лукашево. *Музейний Вісник*. 2010. №10. С.58-59.

¹¹ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 20-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2005. 36 с.

¹² Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. Перша половина 40-х років ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2006. 80 с. (з додатком).

¹³ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 70-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2007. 80 с. (з додатком).

Лукашеве представлені дуже слабо. Знання про становлення й розвиток населеного пункту знаходяться на рівні наукових розробок ХХ ст.

1.2. Джерельна база дослідження

Наявність джерельної бази являється одним з необхідних критеріїв наукового історичного дослідження. Основу джерельної бази даної роботи становлять письмові та усні джерела. Загалом, за формальною ознакою, джерела даного дослідження можна розділити на наступні категорії:

- Неопубліковані архівні джерела, репрезентовані матеріалами Державного архіву Запорізької області.
- Матеріали періодичної преси Запорізького району, які дають змогу проаналізувати коло питань, які стосуються генези розвитку села.
- Рукописні джерела, які дозволяють репрезентувати воєнний період та часи воєнної відбудови села Лукашеве.
- Наративні джерела, що допомагають дослідити розвиток населеного пункту в повоєнний час.

До письмових джерел належать документи Державного архіву Запорізької області (ДАЗО), а саме Ф.Р. 235, оп. 1, 2, 3, 4, 5; 237, оп. 1; 242, оп. 1; 264, оп. 1,5; 1636, оп. 1.¹⁴ Документи представлені протоколами та актами. З цих джерел дізнаємось про стан колгоспів, про статистичні дані, а саме як вони піднімали свою врожайність на яку кількість і в який рік. Подається також матеріал про нагородження орденами і медалями кращих працівників колгоспів, а також про відношення населення до праці. З архівних документів можна з'ясувати, яка кількість населення працювала в певному кооперативному сільськогосподарському господарстві і хто на той час був його головою та іншу інформацію.

¹⁴ ДАЗО. – Ф.Р. 235, оп. 1, спр. 765; оп. 2, спр. 46, 157; оп. 3, спр. 42; оп. 4, спр. 75, 111, 114; оп. 5, спр. 1, 70, 77; Ф.Р. 237, оп. 1, спр. 133, 176; Ф.Р. 242, оп. 1, спр. 4, 6; Ф.Р. 264, оп. 1, спр. 2, 5, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 35, 48, 49, 52, 53, 57, 59, 72, 73, 77, 92, 94, 104, 115, 116, 124, 128, 131, 132, 135, 144, 145, 149, 151; оп. 5, спр. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 360, 364, 368, 373, 379, 396, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 444, 446, 453, 456, 458, 461, 462, 495, 499, 500, 501, 502, 505, 506, 507, 517, 525, 526, 527, 534, 545, 546, 551, 552, 553, 554, 576, 1А, 2А, 3А, 5А, 8А, 12А; Ф.Р. 1636, оп. 1, спр. 1, 2.

Детальну інформацію про кількість жителів, площу села, культурні осередки та зайнятість населення на період сучасності можна знайти в документах Широківської об'єднаної територіальної громади¹⁵.

Таким чином, дана група джерел складає вагомую частину джерельної бази дослідження, які допомагають висвітлити широке коло питань, пов'язаних з соціально-економічним життям села Лукашеве.

Окрему групу джерел складають матеріали періодичної преси, які представлені такими виданнями як:

- «Червоний промінь»
- «Широківська громада інформує»

З даних періодичних видань можна дізнатися, як про радянський та воєнний період, часи воєнної відбудови, культурно-науковий розвиток села так і проаналізувати тенденції сучасного життя в селі Лукашеве.

Таким чином, матеріали періодики дозволяють з'ясувати наступні питання: по-перше, яка політична обстановка була на той час у відповідному краї; по-друге, як протікали воєнні події в селі Лукашеве; по-третє, яким чином встановлювалась економічна та соціальна стабільність на селі після війни; по-четверте, в якій мірі було відновлено культурно - науковий розвиток села; по-п'яте, дозволяють ознайомитись з біографіями видатних особистостей, уродженців села Лукашеве; по-шосте, дозволять проаналізувати тенденції сучасного життя в селі Лукашеве.

Важливі факти про воєнні дії та післявоєнну відбудову дістаємо з таких джерел, як рукописні матеріали жителів села Лукашеве.

Окрему групу джерел, складають наративні матеріали, представлені усними свідченнями старожилів села Лукашеве.

До усних джерел відноситься авторські етнографічні матеріали, зібрані Чередниченком В.Ф. та Кравченко О.В. в даній роботі інформація з них взята вибірково і стосується Другої Світової війни. Дані джерела представлені додатками до роботи.

---

¹⁵ Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

Таким чином, наративні джерела, допомагають зацентувати увагу на широкому колі питань:

- з'ясувати деталі подій Другої Світової війни на території села;
- проаналізувати події 1932-1933 та 1946-1947 років;
- допомагають відчутти на собі дух тодішньої епохи .

Отже, тема дослідження має достатню джерельну базу, яка представлена неопублікованими архівними документами, матеріалами періодичної преси, машинописними та рукописними матеріалами жителів села та усними свідченнями старожилів.

Проведений аналіз джерельної бази засвідчує, що у своїй сукупності зазначені у роботі групи джерел складають забезпечення проблеми, а їхнє використання дає можливість досягти мети дослідження. В цілому наявна інформація в науковій літературі та джерелах дає можливість з достатньою повнотою висвітлити тему дослідження.

1.3.Методологічна база дослідження

В даній роботі було застосовано як загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові методи історичного дослідження.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є принципи науковості й об'єктивності пізнання, а також вивчення суспільних процесів і явищ. Це, насамперед, принцип історизму, який вимагає кожне явище (у нашому випадку – в розвитку села Лукашеве) розглядати як процес становлення та генези з урахуванням конкретно-історичної ситуації, у взаємозв'язку з іншими процесами (соціальними, духовними, економічними тощо). Такий підхід дає змогу прослідкувати безпосередній зв'язок минулого і сьогодення, зокрема, відношення населення до праці та до влади, а також прослідкувати зміни ментальності населення.

Було застосовано науковий принцип системності, який передбачає встановлення між структурними елементами інформаційної системи зв'язків, які забезпечують цілісність функціонування системи. Даний метод потребує

розглядати діяльність сільськогосподарських кооперативів, як певну систему з власними закономірностями, характерними особливостями, притаманними кооперативам села Лукашеве. Водночас, їх діяльність є часткою інших систем. До них можна віднести сільськогосподарські кооперативи району та області.

Використано історичний та логічний метод історичного дослідження. Історичний підхід визначає, що при дослідженні об'єкту, його сутність розкривається в певній часовій вертикалі. При цьому, в роботі об'єктом виступає село Лукашеве і розглядається як такий, що має свою історію. Логічний підхід – це підхід, який визначає сутність предмету в певному часовому зрізі по горизонталі. Отже, село Лукашеве розглядається в певних історичних періодах і, аналізуючи їх, можна простежити логіку розвитку кожного із них.

Було застосовано метод неповної індукції, коли при вивченні частини об'єктів, робиться загальний висновок, що всі об'єкти даного класу мають ті, чи інші властивості. За допомогою цього методу, було зроблено висновок про методи управління дворянської родини Тучі. У джерелах є свідчення про її жорстоке відношення до кріпаків, на основі цих свідчень, можна зробити висновок про таке саме відношення до кріпаків в Лукашевому.

Використовується такий метод історичного дослідження, як опис. Опис є методом, який застосовують на емпіричній стадії історичного дослідження. В даній роботі за допомогою цього методу дається опис стану церкви, яку було збудовано завдяки Тучі, стан села після Другої Світової війни, дається біографічний опис Героям Радянського союзу та ін.

Було використано історико-порівняльний метод, який дозволяє порівняти як однотипові, так і різні не типові явища. В даній роботі метод було використано при порівнянні стану колгоспів села після завершення війни і зроблено висновок про їх економічний стан та технічне забезпечення.

Використовується й метод хронології. Хронологічний метод дає можливість розглядати явище в їх часовій послідовності, русі та змінах. Даний метод було застосовано при складанні хронік подій періоду відбудови села.

Одним із методів, який було застосовано в даній роботі є метод усної історії. Було опрацьовано рукописні записи зі слів старожилів села з таких тем, як Друга Світова війна та тема голоду 1932-1933 та 1946-1947 років. Було отримано чималий інформаційний матеріал, який було підкріплено документальними джерелами.

В даній роботі було використано метод аналізу і синтезу. Метод аналізу полягає в фактичному розкладанні цілого на складові частини. Метод використано при дослідженні діяльності власників села Лукашеве. Метод синтезу означає поєднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле. Після дослідження діяльності кожного власника села було зроблено висновок про їх внесок у його розвиток.

При розв'язанні окремих дослідницьких завдань використано методи: структуроване інтерв'ю; структурно-функціональний; структурально-типологічний; історико-порівняльний; історична реконструкція.

Загалом, комплексне застосування методів для вивчення локальної історії села Лукашеве дає змогу скласти цілісне уявлення про його економічне, політичне, соціальне та культурне життя.

1.4. Поняття «локальна історія» та її вид

Починаючи з другої половини ХХ ст. соціально-гуманітарні науки поступово починають стикатися з різними змінами. Це, в свою чергу, призводить до змін в способах продукування, донесення та представлення наукового знання. Ці події отримали назву, як «поворот», або «революція» в гуманітаристиці¹⁶.

Все це призводить до розширення предмету дослідження і до вдосконалення методології. З'являється інтерес до локально-історичних досліджень, що представлені в першу чергу історичною регіоналістикою, мікроісторією, історичним краєзнавством, історичною антропологією та

---

¹⁶ Зіневич Н. Локальна історія: виклики і перспективи. *Регіональна історія України* : збірник наукових статей, 2010. №4. С. 27-46. URL: http://resource.history.org.ua/publ/regions_2010_4_27 (дата звернення: 30.09.2020).

іншими науковими дисциплінами. Історико-регіональні дослідження становлять стрижень історичного краєзнавства, його наукову основу. Але необхідно розмежовувати їх, адже всі вони мають об'єктно-предметну сферу дослідження. Вони мають свої цілі та завдання, власні дослідницькі методи.

Особливу увагу дослідники локальної історії приділяють методологічним принципам мікроісторичних досліджень, серед яких: зміна масштабу спостереження; урахування принципу неоднорідності і динамічності соціального контексту; нове трактування граничного випадку з позиції історичної генералізації.¹⁷

Але головними проблемами залишається розуміння історичної дійсності, відношення до джерела не лише як до речового свідчення, а як до смислової реальності, за допомогою якого, дослідник може снувати між минулим і майбутнім.

Серед регіонально-історичних студій найбільш широкого дослідження набула історична регіоналістика, яка належить до спеціальної сфери країнознавства, що вивчає об'єктивні процеси регіоналізації (географічної, політичної, економічної, культурної) тієї чи іншої країни. У полі уваги істориків-регіоналістів потрапляють процеси регіоналізації й регіонального розвитку в природно-географічному, історичному, етнокультурному і соціокультурному контексті. Історична регіоналістика є новим міждисциплінарним науковим напрямом, який спрямований на ретроспективне дослідження регіонів¹⁸.

Історична регіоналістика, як міждисциплінарний науковий напрям, здатна справити помітний вплив на спрямованість регіональної та етнонаціональної політики, сприяти формуванню національної самосвідомості, викоріненню негативних явищ¹⁹.

---

¹⁷ Там само. С. 29.

¹⁸ Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*: збірник статей. Вип. 7. Київ, 2003. С. 31.

¹⁹ Там само. С. 32.

Відома дослідниця Ярослава Верменич зауважує, що на теренах України доробок істориків-регіоналістів спеціально не вивчався, а тому історична регіоналістика ще не виокремилася в окремий науковий напрям. Дослідниця називає однією з причин, яка зумовила такий стан, що не має чіткості і визначеності у застосуванні понять: «регіональна історія», «регіонально-історичні дослідження», «регіональні проблеми історії України». Одні науковці вкладають у ці поняття дослідження всіх проявів життєдіяльності людей на території певних регіонів, інші - бачать завдання історико-регіональних студій у вивченні регіонів, як певної цілісності, що має свої специфічні економічні, географічні, ментальні, соціокультурні виміри²⁰.

Особливість дисципліни «регіоналістика» полягає в тому, що її специфічний об'єкт дослідження – регіон, як єдність території, виробництва, населення, використання матеріальних благ і послуг, є настільки складною, життєво важливою та динамічною системою, що її практично неможливо проаналізувати у всьому різноманітті, у всіх деталях і подробицях.

Сферу вивчення історичної регіоналістики можна окреслити такими питаннями: історія певної окресленої території і розташованих на її теренах поселень (територіально - просторовий підхід); історію певного територіального і інтелектуального простору дії людських співтовариств (соціологічний підхід); аналіз регіонального матеріалу в історичній ретроспективі (аксіологічний підхід); історію формування системи дослідження регіонів (історіографічний підхід); дослідження дискурсних практик і локальної самосвідомості (політологічний підхід) і т.д.²¹.

Регіональну історію часто розглядають, як територіально-локалізовану мікроісторію соціуму, але повністю з цією точкою зору погодитись не можна. Адже краще розглядати регіональну історію, як своєрідний «мезорівень»

---

²⁰ Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні. *Український історичний журнал*. Вип. 6. Київ, 2002. № 2. С. 3–26.

²¹ Верменич Я.В. Поняття «регіональна історіографія» в сучасному українознавстві: зміст, структура, дослідницькі методи. *Проблеми історії України* : факти, судження, пошуки. Вип. 6. Київ, 2002. С. 6.

історичних досліджень ²². Вона використовує мікро- і макроаналіз, за допомогою яких має можливість співвідносити певні події в конкретному регіоні з подіями, які відбулись в державі у цілому.

Центральною категорією історичної регіоналістики є регіон, який розглядається як територія, що являється однорідною з певних критеріїв і за цими ж критеріями відрізняється від суміжних територій.

Регіон, як предмет історичної регіоналістики варто розглядати як специфічну соціоекосистему з розташованими в її межах поселеннями, ландшафтом, виробничою і культурною інфраструктурою, пам'ятками історії і культури. У цьому контексті регіон набуває трьох різних вимірів: макро-, мезо- і мікрорегіони ²³.

Описуючи об'єкти вивчення історичної регіоналістики, необхідно зазначити, що сучасні регіони відрізняються один від одного не лише в економічному й соціальному плані, але й духовним та культурним життям, а саме: суспільними настроями; відмінними зовнішніми суспільними орієнтаціями населення; специфічними етноконфесійними проблемами.

Історичний регіон як предмет історичної регіоналістики варто розглядати, як таку одиницю, що виділена за ознаками своєрідності умов проживання людей на певних територіях, особливостей історичного розвитку, специфічності рис матеріальної і духовної культури, регіональної ідентичності ²⁴.

Історичні регіони формуються за сукупністю різних ознак - фізичних, економічних, політичних, комунікаційно-інформаційних тощо. Отже, історична регіоналістика нині дістала можливість виходу на новий рівень міждисциплінарного синтезу - з аналізом «семіотики культурного простору»,

---

²² Там само. С. 19.

²³ Верменич Я.В. Концептуалізація історичної регіоналістики в системі соціогуманітарного знання. *Україна соборна* : збірник наукових статей. Вип. 1. Київ, 2004. С.112.

²⁴ Ковальська-Павленко І.М. Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів. *Грані*. 2014, №6. С.161–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_31 (дата звернення: 11.09.2020).

регіональної самосвідомості, асиміляційних і трансформаційних процесів²⁵. А тому є необхідність переходу від фрагментарного дослідження того чи іншого регіону до комплексного осмислення регіоналізму і породжуваних ним проблем, а зробити це не можливо без комплексного дослідження історії.

Отже, історична регіоналістика - це міждисциплінарна наука, що вивчає об'єктивні процеси життєдіяльності людських спільнот і комунікативних зв'язків у межах історично сформованих регіонів на основі врахування особливостей освоєння простору, характеру розселення, територіальної структури, урбанізованості території, збереженості чи розмитості комплексів традиційної культури.

Одним із досить поширених напрямків локально-історичних досліджень є історичне краєзнавство.

Історичне краєзнавство сформувалось на засадах звичайного краєзнавства та входить в загальну систему історичних наук. Головною метою історичного краєзнавства є комплексне дослідження та всебічне пізнання певного регіону або певної локальної місцевості. Предметом дослідження історичного краєзнавства є конкретний регіон, місцевість, а об'єктом - природа, населення, господарство, історичне минуле, пам'ятки матеріальної та духовної культури.

Історичне краєзнавство спирається переважно на міждисциплінарні наукові зв'язки і запозичує із суміжних галузей знання їхні дослідницькі методи. Схему пізнання історичного краєзнавства можна окреслити так: накопичення фактів, що стосуються об'єкта дослідження, виявлення їхньої специфіки, зумовленої регіональними особливостями; визначення місця і ролі локальних подій у загальному перебігу історичного процесу; простеження певних закономірностей, що стосуються діалектики загального і особливого; взаємодія суспільства і природи, історія поселень, історія населення, історія

---

²⁵ Верменич Я.В. Роль і місце історичної регіоналістики в системі соціогуманітарних наук. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* : збірник статей. Київ, 2002. Вип. 20-21. С. 79.

виробничої діяльності, історія культури все це вивчається у певному просторовому і часовому вимірі²⁶.

Оскільки предметом вивчення історичного краєзнавства є територія певного соціуму, постає необхідність окреслення хронологічних рамок цього дослідження, а звідси випливає, що хронологічний принцип є для нього визначальним.

Досить часто, історичну регіоналістику та історичне краєзнавство поєднують, вважаючи одним напрямком дослідження. Співвідношення історичного краєзнавства і історичної регіоналістики можна простежити, але воно є частковим. Для краєзнавчого дослідження особливим лишається вся сфера громадського і навчального краєзнавства, а в регіоналістиці - поглиблені історико-економічні дослідження регіонів, вироблення критеріїв економічного і політичного районування, розробка наукових начал регіональної політики. Значною мірою виходить за межі краєзнавства і та сфера регіональної історіографії, яка досліджує регіональні особливості розвитку історичної думки, закономірності різних етапів історичного пізнання, теоретико-методологічні принципи, застосовувані різними науковими школами тощо²⁷.

Розмежування історичного краєзнавства і історичної регіоналістики можна здійснити за такими критеріями: масштаб об'єкта дослідження та масштаб, обраний істориком, який здійснює це дослідження. Якщо взяти об'єктом дослідження історію якогось села чи монастиря, то таке дослідження, не дивлячись на його джерельну базу, залишатиметься суто краєзнавчим. Але, якщо об'єктом дослідження буде великий регіон, то таке дослідження уже буде виходити за межі краєзнавчого.

Некоректно, лишати в межах краєзнавства ті регіональні дослідження, які в Російській імперії створювалися в рамках особливого жанру - опису намісництв, губерній, єпархій тощо²⁸. Якщо місцевість яка досліджується має

²⁶ Верменич Я.В. Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення. *Історико-географічні дослідження в Україні*. Київ: Інститут історії України, 2004. №7. С.29-47. С. 33.

²⁷ Там само. С. 37.

²⁸ Там само. С. 38.

детальний географічний опис, відомості про час заснування населених пунктів, про населення і землеволодіння, про археологічні пам'ятки, соціально-економічні відносини, політичну сферу і т.п., то все це є важливими відомостями для краєзнавчого дослідження, вони становлять його джерельну базу. Але за своїм призначенням праці такого типу не можна назвати суто краєзнавчими, адже головною метою їхнього дослідження було подання соціального портрету, глибоке дослідження цього регіону його анатомію. А такі дослідження являтимуться вже зразками історичної регіоналістики.

В такому роді дослідженнях простежуватимуться, в такій же мірі, як витоки краєзнавства, витоки багатьох соціогуманітарних дисциплін - історичної географії, статистики, історичної демографії, історичної екології, економічної історії тощо. Кожна з них з повним правом розглядає ці праці в рамках дослідження історії своєї наукової дисципліни. А віднесення такого роду праць до жанру історичної регіоналістики якраз і дає найбільш узагальнену і об'єктивну характеристику їх соціальної ролі ²⁹.

Одним із важливих напрямів локально-історичних досліджень є мікроісторія. Мікроісторія являється галуззю історичного знання, предметом вивчення якої є сфера людської буденності у її історико-культурних, політичних, етнічних та конфесійних контекстах. Об'єктом мікроісторії є людина, чи соціальна група людей, яка проживає на певній історично сформованій території. ³⁰

Термін «мікроісторія», застосований ще у 1960-х роках Ф. Броделем, зазнав складної еволюції. Спочатку він уживався в іронічно-скептичному сенсі, на означення чогось маловартісного навіть у порівнянні з «історією подій» ³¹. Згодом термін «мікроісторія» набув самостійності і переростає в нову наукову дисципліну .

---

²⁹ Там само. С. 39.

³⁰ Ковальська-Павленко І.М. Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів. Грані, 2014. №6. С.161–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_31 (дата звернення: 11.09.2020).

³¹ Верменич Я.В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень. *ВІЖ*, 2010. №4. С. 156.

Поява мікроісторії як наукового напрямку ознаменувала утвердження нового, особистісно-психологічного підходу до аналізу минулого. Цей науковий напрямок займає в локально-історичних дослідженнях значну роль. Російська дослідниця Н. Пушкарьова, вважає, що мікроісторичний підхід, по-перше, дав змогу взяти до уваги множинність приватних долей, реконструювати життя непримітних людей. По-друге, на цьому шляху здійснювалася апробація методик вивчення нереалізованих можливостей. По-третє, цей підхід визначив нове місце джерел особового походження, допомагаючи розумінню міри свободи індивіда у заданих історико-політичних, етнокультурних та інших обставинах. По-четверте, саме історики цього напрямку, слідом за Ф Броделем., скерували свої дослідження на способи життя й екстремального виживання в умовах війни, революцій, терору³².

Мікроісторія вибудовує власну лінію досліджень. Займається вивченням не лише малозначущих деталей і постатей, а цілісно охоплює об'єкт дослідження. Таким чином, вдається аналізувати спосіб включення індивідуальної діяльності у колективну та фіксувати індивідуальне у соціальному і соціальне в індивідуальному на рівні конкретної історичної практики. В свою чергу, це означає істотне розширення сфери дослідження³³.

Орієнтація на вивчення життя «маленької людини» в її органічному середовищі, глибоке проникнення у життєвий світ індивіда і його оточення у контексті широких історичних узагальнень, з урахуванням суспільних, економічних, політичних і культурних умов та відносин, дослідження мікроспільнот, заснованих на родинних чи сусідських зв'язках - усе це перетворює мікроісторію на перспективний науковий напрям, за допомогою якого вдається простежити ті глибокі рівні соціальних аспектів життя, які залишаються непоміченими за умов використання традиційних методів історичного пошуку³⁴.

---

³² Коляструп О.А. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці. *УІЖ*, 2007. № 1. С. 177.

³³ Верменич Я.В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень. *УІЖ*, 2010. №4. С.160.

³⁴ Там само. С. 163.

Таким чином, мікроісторія в історичній науці, займається розглядом малих територій і популяцій минулого з метою вивчення повсякденного життя та ментальності «маленької людини»³⁵. Мікроісторичний аналіз передбачає вивчення окремих явищ, що відбувалися в житті окремих людей минулого, з метою виявлення пануючих уявлень і тенденцій в суспільстві в цілому.

Отже, локально-історичні дослідження, займаються вивченням людини та її культурно-духовного життя в контексті певної місцевості. На сьогодні історичне знання значно розширило свій об'єкт дослідження, а це неминуче породжує потребу в нових підходах і новій дослідницькій проблематиці. З'являється нове, широке розуміння культури, яке, безумовно, накладається на вивчення історії окремих населених пунктів. В свою чергу, дослідницьке поле також значно розширюється, погляд дослідника все частіше зупиняється на тому, що ще донедавна вважалося неважливим. Об'єктом дослідження все частіше стає окремий населений пункт, в якому науковці зосереджують свою увагу на економічній, політичній, соціальній, культурній історії визначаючи його значимість у контексті світової історії. Все частіше дослідники зупиняються на історії конкретної людини із її болями і переживаннями, уявленнями та інтересами.

---

³⁵

Там само. С. 164.

РОЗДІЛ 2.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СЕЛА ЛУКАШЕВЕ (ЛУКАШІВКА) ПОЧИНАЮЧИ ВІД МОМЕНТУ ЗАСНУВАННЯ ДО 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

2.1. Козацький зимівник Пальмір до 1770 року та поміщицький період села: 1770 – 1915 роки

Місцевість, на якій виникло село Лукашеве має свою багату історію. Загалом, територія села Лукашеве має приналежність до певного географічного регіону, який пройшов в історичному розвитку ті ж етапи, що українські землі в цілому: скіфський період, половецька епоха, часи Дикого Поля, період Литовсько - Польської експансії, Вольності Війська Запорізького, епоха Російської імперії, Радянського Союзу та здобуття незалежності. Таким чином, варто зупинитися на локальній історії придніпровського села вказаних періодів.

В околицях Придніпровського (Лукашівська сільська рада) досліджені в ХХ столітті дві пізньопалеолітичні стоянки (15 – 10 тис. років тому), 4 поселення і 2 могильники епохи неоліту (V – IV тисячоліття до н.е.), поселення і могильники епохи бронзи (II тисячоліття до н.е.) і могильник черняхівської культури (II – VI ст. н.е.), на якому розкопано 29 поховань.³⁶

Загалом, звертаючись до матеріалів Зводу пам'яток історії та культури Тощева Г.Н., Єльнікова М.В., Дровосекової О.В.³⁷ можна дізнатись про хід розкопок: 1963 р. зруйноване скіфське поховання - дослідження А.В. Бодянського³⁸; 1929 р. поселення і могильник черняхівського часу - дослідження В.Д. Грінченко і П.А. Козара³⁹; 1929 – 1930 рр. могильник середньостогівської культури - дослідження А.В. Добровольського; 1927 – 1932 рр. о. Виноградний. Поселення і поховання періоду неоліту⁴⁰,

³⁶ Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. Київ. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. 765 с.

³⁷ Тошев Г.Н., Єльніков М.В., Дровосекова О.В. Древности запорожского края. (Материалы к Своду памятников истории и культуры): Запорожье, 2003. С. 65.

³⁸ Бодянський О.В. Скіфське поховання поблизу Запоріжжя. *Археологія*, 1972. Вип. 7. С. 97.

³⁹ Список археологічних пам'яток Дніпровського Надпоріжжя. Київ, 1990. С. 30.

⁴⁰ Телегін Д.Я., Нечитайло А.Л., Потехіна І.Д., Панченко Ю.В. Средньостогівська і Новоданилівська культури енеоліту Азово-Чорноморського регіону. Луганськ, 2001. С.21.

середньостогівської культури, поселення епохи бронзи⁴¹ (ККЮ, білозерська культура), ґрунтові поховання белозерської культури⁴² - розкопки Дніпрогесовської АЕ; 1928 р., 1950 р. Гадюча балка курган епохи енеоліту-бронзи⁴³, скіфського часу⁴⁴; 3 поховання середньостогівської культури⁴⁵ - розкопки Дніпрогесовської АЕ, А.В. Бодянського; 1942, 1952 рр. поселення епохи неоліту, енеоліту, кромлех епохи міді-бронзи, поселення скіфського часу⁴⁶ - дослідження А.В. Бодянського; 1946 р. Гадюча балка. Місцезнаходження епохи мезоліту⁴⁷ - виявив В.Н. Даниленко; 1929 р. поселення (2 житла)⁴⁸ і могильник черняхівської культури⁴⁹ - розкопки Дніпрогесовської АЕ; 1928 р. о. Похилий, багат шарове поселення доби неоліту, середньостогівської культури⁵⁰, поховання епохи пізньої бронзи⁵¹, ґрунтовий могильник КМК (?) - розкопки Дніпрогесівської експедиції; 1928 – 1929 рр. поселення і могильник дніпро-донецької культури⁵², зустрінута кераміка середньостогівської культури⁵³ - дослідження А.В. Добровольського; 1928 – 1929 рр. о. Вовчок. Поселення епохи неоліту⁵⁴ - дослідження А.В. Добровольського; 1927 – 1932 рр. Пурісови острова, поселення епохи ранньої бронзи, скіфські поховання⁵⁵ - дослідження Дніпрогесовської АЕ; 1950 р. б. Вільна, стоянка епохи палеоліту⁵⁶ - дослідження А.В. Бодянського.

Також на початку ХХІ століття, а саме в липні – серпні 2004 року, було знайдено курганий могильник поблизу села Лукашеве. Археологічна

⁴¹ Кривцова-Гракова О.А. Степное Поволжье и Причерноморье в эпоху поздней бронзы. *МИА*. Москва, 1955. № 46. С.165.

⁴² Шарафутдінова І.М. Степове Подніпров'я в епоху пізньої бронзи. Київ, 1982. С.77.

⁴³ Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження в Україні (1917-1957). Київ, 1957. С.129.

⁴⁴ Скіфські поховальні пам'ятники степів Північного Причорномор'я. Київ, 1986. С.49.

⁴⁵ Телегін Д.Я., Нечитайло А.Л., Потехіна І.Д., Панченко Ю.В. Середньостогівська і Новоданилівська культури енеоліту Азово-Чорноморського регіону. Луганськ, 2001. С.21.

⁴⁶ Список археологічних пам'яток Дніпровського Надпоріжжя. Київ, 1990. С. 30.

⁴⁷ Телегін Д.Я. Пам'ятники мезоліту на території Української РСР. Київ, 1985. С.73.

⁴⁸ Кухаренко Ю.В. Поселення і могильник полів поховань в селі Привільному. *СА*, 1955. С.125-152.

⁴⁹ Тиханова М.А. Про локальні варіанти черняхівської культури. *СА*, 1957. № 4. С.174-175.

⁵⁰ Телегін Д.Я., Нечитайло А.Л., Потехіна І.Д., Панченко Ю.В. Середньостогівська і Новоданилівська культури енеоліту Азово-Чорноморського регіону. Луганськ, 2001. С.22.

⁵¹ Шарафутдінова І.М. Степове Подніпров'я в епоху пізньої бронзи. Київ, 1982. С. 5, 12.

⁵² Список археологічних пам'яток Дніпровського Надпоріжжя. Київ, 1990. С. 29.

⁵³ Телегін Д.Я., Нечитайло А.Л., Потехіна І.Д., Панченко Ю.В. Середньостогівська і Новоданилівська культури енеоліту Азово-Чорноморського регіону. Луганськ, 2001. С.22.

⁵⁴ Список археологічних пам'яток Дніпровського Надпоріжжя. Київ, 1990. С. 29.

⁵⁵ Скіфські поховальні пам'ятники степів Північного Причорномор'я. Київ, 1986. С.49.

⁵⁶ Список археологічних пам'яток Дніпровського Надпоріжжя. Київ, 1990. С. 30.

експедиція Запорізького обласного краєзнавчого музею проводила рятувальні дослідження курганного могильника «Могила Сербенко» з двох насипів. Поховання здійснювалися в різний час – від енеоліту до скіфської доби. Пам'ятник знаходився в 1,7 км на захід від с. Лукашеве Запорізького району, уздовж дороги с. Лукашеве - с. Зелений Гай, на землях Лукашівської сільської ради. Курган 1 займав чільне місце в групі. У кургані виявлено 9 поховань, з них 2 - ямної культури, 3 - раннекатакомбного часу, 1 - пізньокатакомбного (?), 2 - зрубної культури, 1 - невизначеного, кочівницького.⁵⁷

Існує переказ про заснування села козаком-запорожцем Лукашем. Козацька символіка присутня і в сільському гербі. Хоча дата заснування села в джерелах вказана 1595 рік. Від тоді, коли перші козацькі ватаги почали боронити землі Великого князівства Литовського, Руського та Жемантійського, разом з землями Польського королівства (пізніше у Речі Посполитій) проти нападів Кримського Ханства (тоді вже в статусі васалів Османської Імперії). Козаки побудувавши зимівники жили в них і розбудовували їх, як воєнні бази, які ставали захисним пунктом проти набігів кримських татар.

Становлення Пальміру, як одного з оборонних пунктів кордонів Руського князівства в майбутньому скажеться на тому, що сам зимівник стане основою для розбудови села Лукашевка.

При пошуку місцевості побудови зимівників бралось багато факторів, серед яких були: умови військового існування; умова спостереження та маскуванню; умови прохідності, які вибиралися за можливості певної придатності військового характеру (прохідність кінних військ, можливість пересуватися не помітно і т.п); особливості природних умов: рельєф, прилеглі території ґрунти (задля сільського господарства), води, рослинність.

Один з запорізьких зимівників був розташований на лівому березі Дніпра. Якщо дивитися на місцевість з висоти пташиного польоту, то можна помітити, що село знаходилося у такій собі «ямі», що давало не аби які привілеї воюючим козакам.

⁵⁷ Антонов А.Л. Курганний могильник у села Лукашево. *Музейний Вісник*. 2010. №10. С.58-59.

Перший зимівник на території самого села був розташований на нинішній вулиці Шевченка в балці. Не далеко від нього простягається доступ до річки Томаківка.

Тут вже є точна впевненість в тому, що був доступ до усіх життєво необхідних факторів станом на XVI століття.

З початку XVII по середину XVIII століття йшла розбудова козацького поселення. Замість однієї вулиці на теренах балки вже їх було дві (на даний момент вулиця Центральна і провулок Шкільний) – Слобода та Гора. Це був умовний поділ, адже одна половина зимівника Слобода знаходилася по один бік річки Томаківка, а сама Гора по інший бік річки.

Село Лукашеве засноване наприкінці XVIII століття на місці колишнього запорізького зимівника під назвою Пальмір.⁵⁸ Інша неофіційна назва села в минулому – Пальмир – ймовірно, дана власником. У XIX столітті серед поміщиків була мода на екзотичні назви.⁵⁹

Село Лукашеве знаходиться на лівому березі річки Томаківка, вище за течією на відстані 1,5 км розташоване село Петропавлівка, нижче за течією на відстані 4,5 км розташоване село Широке. Річка в цьому місці пересихає, на ній зроблено кілька загат. Поруч проходить автомобільна дорога. Знаходиться село у вісімнадцяти кілометрах від Запоріжжя.⁶⁰

На жаль, дуже мало інформації підтвердженої документально з 1595 року по 1770 рік.

Загалом, на кінець XVIII ст. населенні пункти, новостворені міста України починали своє активне становлення та розвиток, як і село Лукашеве.

Після 1770 року поселення дісталось поміщику Лукашевичу – землі йому у власність з усіма його жителями подарувала цариця Катерина II. З того моменту починається закріпачення зимівника й перенайменування.

⁵⁸ Кравченко Л. Лукашівка-Лукашеве. *Червоний промінь* : видання Запорізької районної державної адміністрації, 26.05.1999. С. 2.

⁵⁹ Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник : Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони. Вип. 1. Запоріжжя: Тандем-У, 2004. 211 с.

⁶⁰ Кравченко Л. Лукашівка-Лукашеве. *Червоний промінь* : видання Запорізької районної державної адміністрації, 26.05.1999. С. 2.

Село почало називатися Лукашевка, а згодом – Лукашеве.⁶¹

Не дивлячись на закріпачений стан села, пан його доволі швидко розбудовував. Дороги викладалися бруківкою, коло самої річки Томаківки був посаджений велетенський сад квіти якого привозилися садоводами пана Лукашевича з різних куточків західної та східної Європи. Через річку була зведена кладка, через яку люди могли переходити з одного боку річки на інший.

Не далеко від саду було маленьке панське кладовище, де були поховані лише члени родини Лукашевичів (у вересні 2018 року знайдено пам'ятник-надгробок жінки пана Лукашевича засновника села, але воно потребує остаточного дослідження археологів-спеціалістів⁶²). На сучасній території школи, за згадками жителів села, раніше знаходилася велетенська гора 10-15 метрів заввишки, під якою був закладений кам'яний фундамент задля стійкості спорудженої гори. З такої висоти було видно усе село, а на самій вершині знаходилися гойдалки, на яких весь свій вільний час проводив пан Лукашевич з молодією дружиною. Поряд було штучне озеро, в якому плавали білі та чорні лебеді. На березі цього водойму стояла альтанка з білого мрамору – у ній доволі часто грав оркестр. Центральна вулиця села вважалася найгарнішою. Не дивлячись на те, що по хатах жили кріпаки, дорога була викладена бруківкою й був окремо викладений тротуар.

До речі поділ села так і залишався на дві частини: Слободу та Гору. Люди, що йшли на панщину частіше казали, що йдуть на Слободу й тоді було все зрозуміло.

Станом на 1859 рік на території села було 309 жителів.⁶³

---

⁶¹ Кравченко Л. Лукашівка-Лукашеве. *Червоний промінь* : видання Запорізької районної державної адміністрації, 26.05.1999. С. 2.

⁶² Запорізька районна державна адміністрація Запорізької області. «Запорізькому району 80» : *Широківська ОТГ*. URL: http://zrda.gov.ua/zaporizkomu_raionu_80/7367-selo_avgustinivka.html (дата звернення: 05.09.2020).

⁶³ Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник : Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони. Вип. 1. Запоріжжя: Тандем-У, 2004. 211 с.

В 1886 році землі пана Лукашевича через борги було розпродано по 100 крб. за десятину поміщиці – Тучі Марії Іванівні. Але життя селян від цього не покращилося.

Станом на 1886 рік у колишньому власницькому селі Лукашевка (Пальміра) Михайлівської волості Катеринославського повіту Катеринославської губернії мешкало 542 особи, налічувалось 100 дворових господарств, існували лавка й цегельний завод.⁶⁴

За переписом 1897 року кількість мешканців зросла до 842 осіб (424 чоловічої статі та 418 — жіночої), з яких 835 — православної віри.

У 1903 році, на одній з перших заснованих вулиць Слободи, розпочалося будівництво історичної, культурної, археологічної пам'ятки – Свято – Успенського храму (цеглу використовували з цегельні, власником якої був мій прапрапрадід Товкач Іван Іванович). Храм будувався сім років, у 1910 році він розпочав свою діяльність. У 1920-х роках його закрили через гоніння на церкву. У дні окупації, в 1943 році, храм знову відкрили і служби в ньому вели до середини 50-х років, після чого знову закрили. За часів Хрущова храм використовувався як клуб, в ньому показували фільми. Пізніше будівлю храму використовували під зерносховище, потім - під церковно-приходську школу. Відновили церкву в 1995 році, а з 1996 року в храмі знову проводяться служби.⁶⁵

В ті ж роки була побудована і школа. Освіті приділяли велику увагу жителі села. Школа мала 4 класи. Сама школа в Лукашевому почала діяти в 1905 році.

З 1911 року по 1915 рік землі заарендували селяни в Марії Іванівни Тучі і кожного року повинні були сплачувати по 4265 крб. Але з цим завданням селяни не справилися і на них поміщиця подала до Катеринославського

---

⁶⁴ Запорізька районна державна адміністрація Запорізької області. «Запорізькому району 80» : *Широківська ОТГ*. URL: http://zrda.gov.ua/zaporizkomu_raionu_80/7367-selo_avgustinivka.html (дата звернення: 05.09.2020).

⁶⁵ Українська парвославная церковь Запорожская епархия. *Храм в честь Успения Пресвятой Богородицы, с. Лукашево*. URL: <https://hramzp.ua/church/khram-v-chest-uspeniya-presvyatoy-bogoro-3> (дата звернення: 05.09.2020).

Окружного Суду, який присудив селянам сплатити 14674 крб. 50 коп. та на судові витрати ще 537 крб.

Відомо, що на 1913 рік в селі було 1094 жителя.⁶⁶

В 1914 році розпочалася Перша Світова війна, поміщиця Туча М.І. покинула свої землі в 1915 році. Учасників в цій війні серед лукашівців було мало, відомі лише Моря Семен Савелійович та Головань Дмитро Іванович (в царській армії служили здебільшого сини заможних батьків, які дали дітям освіту), бо спочатку село було захоплене німцями, а потім деніківцями і бандами Махна та Зеленого. Виїзд із села було заборонено.

Отже, так само, як і інші населені пункти України у XVIII – першій половині ХХ століття село Лукашеве проходило активну фазу свого соціального і економічного становлення.

2.2. Перша Світова та період Української революції 1917 – 1921 роки

Національно-визвольні змагання 1917-1920 років зумовили новий етап політичного і територіального розколу українського народу, підірвавши наміри про об'єднання в межах єдиної національної держави.

Більша частина українських земель, які входили в УСРР були підпорядковані Москві та ввійшла до складу Радянського Союзу, поступово втрачаючи риси державного суверенітету. В Україні в цей час відбуваються кардинальні зміни в усіх сферах життя. Всі ці події не пройшли мимо й історії села Лукашеве.

В 1918 році почалась Українська революція. Радянську владу в селі вперше було встановлено в 1918 році.

Головною проблемою селян було все ж земельне питання. Як відомо, до Жовтневого перевороту 1917 р. значна кількість орної землі знаходилась у поміщиків та сільських заможних господарів. Багато селян мали її в недостатній кількості або й зовсім були безземельні. Отримавши перемогу в

---

⁶⁶ Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник : Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони. Вип. 1. Запоріжжя: Тандем-У, 2004. 211 с.

Громадянській війні, радянська влада якраз і намагалась затвердити свої позиції на селі шляхом перерозподілу землі від багатих до бідних. З цією метою на місцях почали утворювати Комітети незаможних селян (КНС). Їм належало об'єднати навколо себе сільську бідноту і розпочати радянські аграрні і соціальні перетворення. Разом з цим створювались і нові виборні органи влади – сільські Ради. До них належало обирати представників сільської бідноти, членів ВКП(б) та КНС, яким і доручалось утверджувати на місцях нові закони і порядки. Сільських заможних господарів наказувалось «розкуркулювати». Також наказувалось проводити на місцях постійну роботу, направлену на зменшення авторитету таких господарів серед інших селян. На початку 20-х років справа до розкуркулювання у Лукашеве не дійшла.⁶⁷

Особливе значення у справі формування нового радянського селянина відводилось створюваним на селі великим колективним господарством. Такі господарства повинні були об'єднати навколо себе селян. Відірвати їх від впливу так званого антирадянського елемента, сформувати серед своїх членів нове ставлення до колективної праці, соціалістичної власності, держави, зробити їхні життя невід'ємними від життя самого господарства. Зі свого боку і держава отримувала тоді вже повний контроль над селянством та одержала стабільне надходження у великих розмірах дешевої сільськогосподарської продукції. Не можна сказати, що ідея колективізації своїх господарств була бажана селянами. Більш зрозумілою і ближчою для більшості все ж була ідея свого власного міцного господарства, і самі заклики про колективізацію не сприймалися ними односхвально. Та час індивідуальних сільських товаровиробників у СРСР минав. Слід згадати, що сама ідея створення колгоспів на той час уже була не нова. Вона пропагувалась серед селян ще з 1919 р. Та тоді час для них ще не настав. Однак перші спроби почали з'являтися саме тоді. З упевненістю можна сказати, що розпочати колективізацію на селі мусили створювані з 1920 р. КНСи. Такі господарства могли виникати і на їхній основі.

---

⁶⁷ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 20-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2005. С.5-6.

У Лукашевому КНС розпочав свою діяльність вже у 1920 р. І його робота, незважаючи на деякі помилки і хиби, все ж була дієвою. В активній частині його членів сільрада отримала гарних помічників. Але сам КНС у селі так і не переріс у колективне господарство. Його члени були досить бідними для його створення. Не стояло перед ними і таке завдання. Деякі члени КНС добре і не розуміли мету та завдання діяльності свого Комітету. Далеко й не всі селяни вступали до нього.⁶⁸

Не тільки господарські проблеми хвилювали новостворений колгосп. З першого дня існування його організатори проголосили і про те, колгосп за свій рахунок забезпечить «поголовне навчання дітей шкільного віку до повного закінчення школи-семирічки», а також забезпечить навчання підлітків фаховим спеціальностям. Така заява була немалозначущою. Слід відмітити, що на початку 20-х років проблема шкільної освіти не тільки дітей, а й дорослих мешканців села була досить нагальною і злободенною. Сама школа, за роки своєї діяльності, змогла досягти значних успіхів у справі просвіти селянський дітей. Та, на жаль, через різні обставини, в першу чергу фінансові, не всі діти могли відвідувати її. Події ж громадянської війни взагалі змусили її у 1919 – 1920 рр. припинити свою роботи.

Серед педпрацівників, які на початку 20-х років навчали грамоті дітей і дорослих мешканців Лукашевого, були – Авраменко Іван Федорович, Авраменко Микола Іполитович (вчителював у школі з 1919 р.). На жаль, за виявленими документами не вдається простежити їхні життя і діяльність протягом того десятиріччя.

Збереглися біографічні дані одного з основних для свого часу шкільного працівника.

Авраменко І.Ф. – народився у цьому селі 28 серпня 1888 р. у селянській сім'ї. За майновим станом його батьки були середняками-землеробами. Сам Іван Федорович зміг здобути середню освіту. Деякий час служив у царській армії офіцером-прапорщиком. У 1910 р. повернувся до села. Коли здобув

---

⁶⁸ Там само. С. 17-18.

педагогічну освіту – невідомо, але, згідно з існуючими даними, він закінчив Катеринославську педагогічну школу. Жовтневу революцію і перемогу Радянської влади сприйняв позитивно. У 1923 р. навчався на політичних курсах у Катеринославі. У місцевій школі почав працювати з 1918 р. (можливо, і з 1910 р.). Зарекомендував себе активним і професійно грамотним учителем. Разом із Шамрай Є.П. розпочинав роботу і школи лікбезу. Виконував доручення і в роботі сільського будинку, вів хорувий гурток. Користувався повагою серед односельців і вважався добрим спеціалістом у районі.⁶⁹

Центральним стрижнем у житті села тих років, безперечно, стала діяльність сільради. Були створені перші Ради сільських депутатів (першим депутатом сільської Ради був Моря Семен Савелійович). Ймовірно, що була вона утворена у Лукашевому ще в 1919 році. Однак відомості про її роботу за ті часи не збереглися. У 20-ті роки, як показано, вже жоден захід, жодне нове явище, жодне рішення в суспільному, громадянському, економічному, господарському житті селян не обходилося без її участі, підтримки, дії. Сільрада була виборним органом Радянської влади на місцях. Як відмічалось, намагались обирати до неї представників сільської бідноти і середняків.⁷⁰

Отже, колективізація принесла селу та його жителям і позитивні явища: була організована освіта для дітей та дорослих, сільрада підтримувала селян, представники бідноти почали відчувати свою значимість серед населення.

2.3. Соціальні та економічні зміни 20-30 років XX століття

Національно-визвольний рух 1917-1920 років зумовив новий етап політичного і територіального розколу українського народу, підірвавши наміри про об'єднання в межах єдиної національної держави.

Більша частина українських земель, які входили в УСРР були підпорядковані Москві та увійшла до складу Радянського Союзу, поступово втрачаючи риси державного суверенітету. В Україні в цей час відбуваються

⁶⁹ Там само. С. 22, 25-26.

⁷⁰ Там само. С. 29.

кардинальні зміни в усіх сферах життя. Всі ці події не пройшли мимо й історії села Лукашеве.

Двадцять років двадцятого століття – важкі, обнадійливі, переламні, доленосні. Роки радикальних перемін і звершень. Закінчилася братовбивча кровопролитна громадянська війна. На місці колишньої Російської імперії утворилася нова держава – Радянський Союз. На 1/6 земної кулі трудовий люд, керований Комуністичною партією, яка на весь світ оголосила себе захисницею прав, свобод, сподівань усіх трудящих, розпочинав будівництво соціалізму. Руйнувались старі норми, світогляди, уявлення. Виникали нові. І всі ті зміни і явища стосувалися кожного міста і селища молодого країни, кожної її людини. Соціалістичний лад розпочинав своє епохальне будівництво. Ніщо і ніхто не могло залишитись осторонь нього.

У 1921 – 1922 роках в Лукашеве прийшов голод, як наслідок продрозверстки. Але, як розповідала моя бабуся – Малинка Неля Миколаївна-вчитель історії, масових смертей від голоду не було. Постраждали лише малі діти, сімейних чи сільських поховань на території не було.⁷¹⁻⁷²

Відомо, що з 07.11.1922 по 1925 рр. село мало назву Красно-Українка.⁷³

За збереженими документами минулого в Державному архіві Запорізької області, на 1 листопада 1924 р. у селі нараховувалось 243 двори. З них, за своїм економічним і господарським станом, до заможних відносилось 30, до середняків – 118, бідняків і незаможників – 95 дворів. Проживало в них 1417 осіб – 704 чоловіки і 713 жінок. Більшість населення становила молодь. І це не випадково. Незважаючи на важкі роки Громадянської війни, голод, епідемії хвороб, розлад економіки, низький рівень життя, народжуваність перевищувала

⁷¹ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Історія села Лукашеве. URL: <https://m.facebook.com/groups/291869187953224?view=permalink&id=292819241191552> (дата звернення: 05.09.2020).

⁷² Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Один день у селі Лукашеве. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=337758470138904&id=100017142614317 (дата звернення: 05.09.2020).

⁷³ Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник : Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони. Вип. 1. Запоріжжя: Тандем-У, 2004. 211 с.

смертність. Так, коли за рік (з листопада 1923 р. по листопад 1924 р.) у селі померло 20 осіб, то народилось за той час 88 дітей.

За національною ознакою село було українським. Лише 13 осіб з його мешканців були росіянами, та, невдовзі, були поселені у ньому 9 німців-менонітів.

Майже всі будинки села були глиняні, саманні, криті соломою чи черепицею. Цегляні будинки були в небагатьох. Відомо, що такий будинок, критий залізом, був у священика. Цегляні, криті черепицею, були: сільрада, школа, винбарь, будинок для пожежної машини, а також лідник, який був з'єднаний одним дахом, критим черепицею, з дерев'яним сараєм. Побудованою із цегли була і справжня прикраса села – церква Успіння Пресвятої Богородиці.

За своїми економічними показниками, Лукашеве (Красно-Українка), як і весь Запорізький регіон, переживало складні і нелегкі часи. За роки Громадянської війни, хоча село й не перебувало в зоні безпосередніх бойових дій, збитки його мешканців склали 61421 золотих карбованців. Більшість же збитків селян припало на ті реквізиції, що проводились у селі сторонами, які воювали. Підраховано, що військами Врангеля, Денікіна, Махна, а також Червоною Армією з Лукашевого було виведено 112 коней, 29 корів, 20 свиней, забрано 8010 пудів зерна хлібу, 4775 пудів фуражу, 33 бички, 64 станів зброї, а ще одягу на 6540 карбованців, знищено посівів на 3060 карбованців. Також було зруйновано 6 будівель, шкільна бібліотека (425 книг) і просвітянська бібліотека (385 книг). За загальними підрахунками селянам нанесли збитків війська Врангеля на 14420 карбованців, Денікіна – 5177 карбованців, Махна – 28209 карбованців і Червона Армія – 13615 карбованців. Усе у золотому еквіваленті. Однак село поволі набиралось нових сил, хоча його господарсько-економічний стан залишався ще досить низьким. У 1924 р. у ньому діяло 2 вітряних млини (без двигунів), на яких працювало по кілька робітників. За добу ці млини давали разом 84 пуди борошна. Один кооператив (заснований у квітні 1923 р.), у якому було 114 членів. Час від часу працювала одна кузня. Були ще дві, та вони не діяли, і всі ті кузні були без двигунів. Робила одна приватна

бакалійна лавка, інвалід-власник якої працював у ній сам. Була в селі і пожежна машина та добровільна пожежна дружина з 15 чоловік.

У листопаді 1924 р. у Лукашевому було враховано 299 коней, 12 молодняка і 52 лошат; 245 корів, 91 молодняк і 146 телят; 4 воли; 144 вівці і 112 ягнят; 147 свиней і 156 поросят. Як видно, рівень тваринництва був невисоким і ледь забезпечував потреби селян. Слід зазначити, що і не всі вони мали у своїх господарствах коней та худобу. І розподіл їхній був нерівномірним. Наприкінці 1923 р. по три робочих коня мали 2 господарства, по два коні – 66 господарств і по одному – 94 господарства. Проте ці дані змінювались на краще. Так, коли у квітні 1924 р. у селі було 68 безкінних господарств, то у листопаді того року їх стало 41. Незначним був і стан птахівництва. На початок 1924 р. у селі нараховувалось 380 півнів, 1574 курки, 155 качок, 37 гусей, 6 індичок.⁷⁴

Перерозподіл землі в Лукашеве відбувся весною 1923 р. Як свідчать джерела, то дуже важко було дійти до єдиної думки. Адже заможних селян та селян середнього рівня було більше, ніж бідняків, і свій голос середній клас віддавав більш заможним, адже страх залишитися без того клаптику землі всіх змушував шукати виходи із ситуацій, навіть якщо вони були не досить приємними. І тут свою роль відіграли КНС, все ж таки вони домоглися свого і під загрозами змусили заможників дати свою згоду на перерозподіл землі між селянами. Відбувається перерозподіл земель. Кожен отримує від 2 до 10 десятин земельного наділу, але через вид сільського господарства звичайно 2-10 десятин мало, адже більший врожай можна отримати, якщо тільки матимеш більше землі.

Шукаючи вихід із ситуації Округне земельне управління восени 1923 року дозволяє Лукашівській сільській раді збільшити свій земельний фонд шляхом відрізки від угідь села Веселого 429 десятин землі.

---

⁷⁴ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 20-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2005. С.3-5.

Не дивлячись на те, що землю віддали Лукашевому, жителі Веселого миритися з тим не хотіли. Вони самовільно захоплювали свої колишні землі. Але закон є закон, і відрізана земля все ж відійшла до Лукашевого.

У 1924 р. земельні угіддя його сільради становили 2634 десятини 25 соток. Із них під садибами знаходилось 116 десятин, а під нивою – 2107.⁷⁵

Складнощі полягали не тільки в розмірах землі, а ще і їхній обробці.

Більшість трудового реманенту належало заможним селянам і середнякам, тому біднякам, які хоча б щось мали треба було об'єднуватися в «супряги» - колективні виробничі спілки. Усього під час весняного посіву 1924 р. було створено 112 супряг. І навіть це не могло рятувати від засух, або ж навпаки сильних приморозків та неврожаїв.

Документи свідчать: 1921-1922 рр. – неврожай і голод, 1924 р. – посуха. Голова сільради Олексійов Пилип Григорович зазначає: «...врожай плохий, озимі ще кой-як, але ярові зовсім плохі. Лани зовсім загинули від посухи». Суха осінь не сприяла посіву озимих культур. «...що посіяно...то вже посохло, читаємо і Звітному докладі голови сільради за листопад 1924 р. – бо сильна посуха і ранкові заморозки забили хліб, а більша частина ще зовсім не сіяла через посуху, а особливо без кіннота вже і надії не має сіяти, бо тільки зерно згубити...» 1925 р. – загинули значні площі озимих посівів, у квітні посуха загубила сотні десятин ярової пшениці та ячменю. 1927 р. – отриманий урожай нижче, ніж той, що був у 1924 р. 1928 р. – великий недорід. У селі сильно голодують і потребують допомоги Червоного Хреста 286 дітей віком від 2-х до 14 років. У районі багато селянських сімей харчуються різними сурогатами. 1929 р. – неврожай озимих культур. Зривались норми поставки державі хліба. На загальних зборах 24 травня 1929 р., не без впливу державного втручання, селяни постановили заборонити випас худоби на громадській толоці та отримання кредитів тим односельцям, які мали надлишки хліба, а державі не продавали його.

---

⁷⁵

Там само. С.6.

Недороди та неврожаї ставали причиною того, що з року в рік у селян не вистачало належної кількості посівного матеріалу. Аби зарадити цій проблемі, по країні в цілому, і зокрема по регіонах, створювались спеціальні організації державної насіннєвої позики. Сільрадам надавалась необхідна кількість зерна на посів, яке потім нею видавалось окремим господарствам. Ті ж повинні були з нового врожаю, але не пізніше 1 січня наступного року, віддати борг грошима. Та далеко не всі господарі могли те зробити вчасно і справно. Кількість неплатників насіннєвої позики була високою. Кожен рік зростала і кількість боржників за минулі роки. У 1927 р. Хортицький райвиконком Запорізької округи видав ряд розпоряджень, безсумнівно, надісланих вищими органами, які були спрямовані на боротьбу з боржниками. Ними пропонувалось здійснювати проти них примусові заходи. По-перше, це опис і продаж майна неплатників на заборговану суму. По-друге, господарі, які «вперто» відмовлялись від сплати, мусили предстати перед судом на показових процесах. Підхід до неплатників позик на той час будувався на класових позиціях. Бідняцькі господарства, які зовсім не мали змоги їх виплачувати, звільнялись від сплати.

Люди шукали шляхи покращення свого господарського, а разом з тим соціального і фінансового становища. За державною вказівкою створювались тоді Сільські товариства взаємодопомоги (СТВ). Таке товариство з'явилося і в Лукашевому, проте рік створення не відомо, хоча в 1926 році вже існувало і на квітень цього ж року мало 46 членів. Але членські внески сплачувались погано, тому діяльність товариства була слабкою.

На початку 20-х років шість родин вийшли із села і утворили Ново-Веселівський виселок. Визнаним показником роботи лукашівців став факт нагородження у 1924 р. на окружній виставці одного з них – Глушченка Федора Петровича – залізною бороною, похвальним листом та свідоцтвом за ведення сільського господарства.

Не можна сказати, що ідея колективізації своїх господарств була бажана селянами. Однак, у вересні 1928 року розпочало свою роботу колективне господарство СОЗ (товариство зі спільної обробки землі) «Сільський

господар». ⁷⁶ Першими членами активу колективного господарства були – Чередниченко Карпо Миколайович, Товкач Лук'ян Іванович, Гунько Лаврентій Семенович, Іванченко Микола Данилович, Кравченко Василь Якович, Кравченко Петро Степанович, Барахта Мирон Якович та Олексійов Пилип Григорович (перший голова сільради).

Державне гасло, що колективне господарство – це єдиний шлях для сільської бідноти покінчити зі своїми нестатками, мало почати перетворюватися на реальність і вести за собою інших селян. Майже через рік, 18 серпня 1929 року, на загальних зборах членів товариства СОЗу було прийняте рішення про перехід зі статуту СОЗу на статут колгоспу. Головою колгоспу став Малинка Кузьма Филімонович – один із перших голів сільради, голова СОЗу. На початку 1930 років колгосп отримав назву ім. Чубаря. Можна припустити, що річна діяльність колгоспу мала позитивні наслідки для подальшого вступу селян до нього. Лукашівська сільська рада наприкінці 20-х років об'єднувала, окрім свого села, ще два виселки – Радянський і Ново-Веселівський. У селі діяло два вітряних млини і один з двигуном, дві кузні, дві кооперативні лавки і одна приватна лавка інваліда. ⁷⁷

З 5 грудня 1923 року відновила свою діяльність Трудова школа, хоча можливо вона працювала і в 1921-1922 рр. (дані не виявлені). У 1928-1929 навальному році всі діти шкільного віку були зараховані до школи.

Наприкінці 1923 року нарадою сільради було вирішено створити «лікбез» - школу ліквідації «безграмотності». Роботу з дорослими школа, яка працювала ввечері, розпочала взимку 1924 року.

Без перебільшення можна сказати, що освітянами села протягом 20-тих років була здійснена велика робота. Діти, не дивлячись на всі труднощі, почали отримувати належну освіту, і на початок 30-х років уся молодь шкільного віку вже була за шкільними партами. Наприкінці 20-х років перед селом постало вже нагальне завдання створення семирічної школи, фінансування якої і

⁷⁶ Там само. С.18-19.

⁷⁷ Там само. С.20-21.

пропонував здійснити новостворюваний колгосп. Велика робота була проведена і школою-лікбезом, діяльність якої значно зменшила кількість неписьменних дорослих у селі.

У 1928 – 1929 навчальному році новий педколектив мав такий склад: Шамрай Єфросинія Петрівна – завідувача школою і три вчителі – Авраменко Іван Федорович, Шамраїв Анастасій Анастасович, Аксютіна Марія Григорівна.

Шамрай Є.П. – народилась у с. Широке Катеринославського повіту 7 лютого 1896 р. у родині селян-бідняків. Проте змогла здобути освіту в Катеринославській жіночій гімназії. Схоже, що вчителем почала працювати з 1915 р. До Лукашевого приїхала у вересні 1923 р., де незабаром розпочала свою роботу в лікбезі. Проявила себе активним і професійно грамотним педпрацівником. Користувалась повагою і довірою серед селян. Обиралась у члени сільради.⁷⁸

З 12 липня 1924 року розпочав свою діяльність Сільський будинок, в якому об'єдналися бібліотека та театр. У 1925 р. в Сільбуді діяли такі гуртки – науковий, сільськогосподарський, політичний, драматичний, хоровий, з 1926 р. – стрілецький. Відомо, що з 1928 до червня 1929 р. ним керував Кравченко Григорій Петрович, після нього – Вінник Іван Іванович.

Голодомор 1932 – 1933 років більш позначився на історії Лукашевого, жодної тваринки не залишилось у селі, жодної травинки навесні 1933 року не пропускали зголоднілі лукашівці, проте, за словами Малинки Нелі Миколаївни, масової загибелі селян, як це було у інших селах, не спостерігалось. Посприяла наближеність до обласного центру, де саме в ті роки будували Дніпрогес і Металургійний комплекс «Запоріжсталь». Більшість односельчан, працездатного віку, працювали на новобудовах отримуючи харчовий пайок.⁷⁹⁻⁸⁰

Сумні сторінки Голодомору 1932-33 років знайшли свою пам'ять у «Хресті

⁷⁸ Там само. С.26.

⁷⁹ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Історія села Лукашеве. URL: <https://m.facebook.com/groups/291869187953224?view=permalink&id=292819241191552> (дата звернення: 05.09.2020).

⁸⁰ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Один день у селі Лукашеве. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=337758470138904&id=100017142614317 (дата звернення: 05.09.2020).

Голодомору», який знаходиться на цвинтарі. У ці чорні часи загинули 83-ри лукашівця від голоду.⁸¹

Хоча ці події дуже боляче вплинули на життя населення, люди продовжували жити і старались всіма способами впливати на подальший розвиток села Лукашеве. Можна сказати, що попри всі негаразди село розвивалось, розросталось і йшло у ногу з часом долаючи труднощі та лихоліття.

---

⁸¹ Запорізька районна державна адміністрація Запорізької області. «Запорізькому району 80» : Широківська ОТГ. URL: http://zrda.gov.ua/zaporizkomu_raionu_80/7367-selo_avgustinivka.html (дата звернення: 05.09.2020).

РОЗДІЛ 3.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА ЛУКАШЕВЕ ВІД 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ ПО СЬОГОДЕННЯ

3.1. Село Лукашеве під час Другої Світової війни. Післявоєнна відбудова села та його подальший розвиток.

Початок німецько-радянського етапу II Світової війни 22 червня спричинив до тотальних змін в житті мешканців Лукашевого. Комуністична партія і уряд авторитетно стверджували, що країна та її Збройні сили готові до будь – якої війни. Більш того, запевняли народ, що бойові дії майже відразу будуть вестися на ворожій території і не зачеплять нашої землі. Тож люди ще надіялись, що може та війна скоро минеться. Та було інакше. Фактично відразу Червона Армія, яка зазнала в боях великих втрат, почала відступати вглиб країни. Очікуваного контрнаступу не відбулось. Фронт вимагав все нових і нових бійців. Відразу почалась мобілізація. І багато сімей у селі залишилось без своїх чоловіків, батьків, старших братів. До лав Червоної Армії були призвані і голова лукашівської сільської ради Погребняк Олександр Іванович та її депутати Семенюченко Дем'ян Демидович, Луценко Олександр Іванович, Гоцлий Степан Іванович, Кичилюк Семен Софронівч.

Головою сільради на недовгий час став депутат Моря Семен Савелійович. Перед лукашівцями тоді постало їхнє головне завдання – швидко й без втрат зібрати вирощений урожай. На жаль, часу було обмаль. Червона Армія відступала з боями. Фронт все ближче наближався до Запоріжжя. Усі селяни, хто міг, працювали в полі. І в дуже стислі строки вони змогли дати державі значну частку нового врожаю. Проте все ж виконати до кінця поставлене завдання було неможливо.

У серпні місяці 1941 року в село Лукашеве спочатку в'їхала розвідувальна моторна частина німців у складі 10 мотоциклів (на кожному з мотоциклів було по три німці), а потім і самі воєнні частини (найстарший над усіма військами, що знаходились в селі Лукашеве, зайняв половину будинку моєї прабабусі – Малинки Катерини Лук'янівни). В той же день все населення було зігнане в

центр села для оголошення нового нацистського порядку (для підкорення своїй владі була побудована шибениця, але страчених не було).⁸²⁻⁸³

Дісталось окупантам і урожай, який був підготовлений до вивозу в радянський тил, і господарство села, яке було створене колгоспниками протягом складних і суперечливих 30-х років ХХ століття. У колгоспному володінні було три автомашини, один нафтовий двигун, дев'ять електромоторів, дві електротеплиці, одна молотарка, механізований млиг, два шрейдери та інший інвентар. Були конюшні, корівники, зерносковища. На 1 січня 1941 року прибуток колгоспу становив 518238 карбованців. Лукашівська сільська рада мала школу – семирічку, лікарську дільницю та аптеку, пологовий будинок на три місця, дитячі ясла на 120 місць, сільський клуб, парк культури і відпочинку, радіовузол на 150 точок. Працював у селі і магазин.⁸⁴

Два роки і чотири місяці перебувало село та його мешканці під окупацією. Слід відмітити, що з самого початку нова влада ще намагалась представити себе визволителькою українського народу від більшовизму та сталінщини. Німеччина бажала отримати загарбані землі в якомога кращому економічному стані. І відразу, без особливих зусиль поставити їх на свою службу.

Справжній загарбницький характер окупаційної влади, незважаючи на деякі погано прилаштовані личини лояльності, був виявлений відразу. Невдовзі після приходу німців був розстріляний мешканець села Головань Григорій Федорович. Його вина полягала лише в тому, що у 1918 році його батько начебто розстрілював німців.⁸⁵ Хоча за спогадами односельчан це був поодинокий випадок, як таких звірств і жорстокого поводження із односельчанами на території села не спостерігалось, можливо це пов'язано з тим, що у нас на території села не було жодного партизанського загону,

⁸² Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Історія села Лукашеве. URL: <https://m.facebook.com/groups/291869187953224?view=permalink&id=292819241191552> (дата звернення: 05.09.2020).

⁸³ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Один день у селі Лукашеве. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=337758470138904&id=100017142614317 (дата звернення: 05.09.2020).

⁸⁴ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. Перша половина 40-х років ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2006. С. 4.

⁸⁵ Там само. С. 5.

можливо, через те, що німецькі частини склалися з угорців (їх називали венгерами), поляків, югославів, болгарів, чехів – самих німців було не багато.⁸⁶⁻⁸⁷ Ще, старожили завдячують, більш менш нормальному відношенню окупантів до односельчан, появи у 1942 році бургомистра – німця Вілія Рудика. Навіть більшість вважають, що саме він врятував село (додаток Ж).⁸⁸

Незважаючи на пропаганду приватного сільського господарства, був збережений колгоспний устрій і встановлена обов'язкова робота в ньому для селян на користь Німеччини. Хто ж не хотів працювати, міг опинитися у спеціальному Хортицькому робітничому таборі, де б уже працював під наглядом поліції. На селян покладались нормовані обов'язки щодо здачі м'яса, молока, яєць. Була введена заборона на вирубку дерев і кущів. Селянам заборонялось забивати заради власного споживання або продажу корів і телят. Родині тільки дозволялось заколоти одну свиню лише тоді, коли другу, вагою не менш як у 100 кг, вона здавала окупаційній владі. Коли ж господар не мав другої свині, тоді в парі з іншим таким односельцем могли одну здати владі, а другу вже колоти для себе. Стан селянського тваринництва знаходився під пильним контролем нової влади.⁸⁹

Говорячи про роки окупації, хочеться зазначити – люди хоч і змушені були підкорятись новим вимогам, але в той же час виступали за відновлення і збереження своїх традиційних устоїв життя. У 1942 році, після появи бургомистра Вілія Рудика, в селі відновились служби у православної церкви Успіння Пресвятої Богородиці, яка була закрита у 30-ті роки.

29 грудня 1943 року радянськими військами було визволене Лукашеве, у бою за яке загинуло 18 радянських бійців. Відступаючи, німці не залишали по собі нічого цінного. Так, у селі ними були зруйновані приміщення школи,

⁸⁶ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Історія села Лукашеве. URL: <https://m.facebook.com/groups/291869187953224?view=permalink&id=292819241191552> (дата звернення: 05.09.2020).

⁸⁷ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Один день у селі Лукашеве. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=337758470138904&id=100017142614317 (дата звернення: 05.09.2020).

⁸⁸ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. Перша половина 40-х років XX століття: Історико-красназничий нарис. Запоріжжя, 2006. С. 54.

⁸⁹ Там само. С. 5-6.

магазину, лікарської ділянки, пологового будинку, а також зерносховища, склади, конюшні, корівники. Знищено весь сільськогосподарський реманент і машини. З колгоспу і у більшості мешканців було відібрано велику рогату худобу, коней, свиней. Залишаючи Лукашеве, ворогом біля нього було встановлено мінне поле з 787 протитанкових мін.

В роки Другої Світової війни 156 (за іншими даними, 163) наших земляків фашисти вивезли на примусові роботи до Німеччини. На фронті війни захищали Батьківщину 259 лугашівців, з них 69 удостоєні орденів і медалей Союзу РСР. Встановлені пам'ятники – в честь 136 воїнів-односельчан, які загинули в роки Другої Світової війни, і на братській могилі 8 радянських воїнів, які віддали життя за звільнення села.

Наприкінці 1943 року в селі відновила радянська влада. Були проведені вибори до сільради. Її головою став Головань Олексій Антонович. Обрали і голову колгоспу – Вінника Пимона Ієвлевича. Назва колгоспу залишалась колишньою – ім. Хрущова. Перед селянами постало нове складне завдання, яке слід було виконати в найкоротші строки. А саме, відновити діяльність розорених ворогом державних, культурно-просвітницьких установ та колгоспу. Розпочати постачання державі і фронту необхідної сільськогосподарської продукції. Разом з тим селянам належало включитись у роботу зі збору коштів на будівництво танкової колони та створення фонду допомоги Червоній Армії, збору теплих речей і приготування посилок для радянських бійців. Покладались на них і обов'язки щодо сплати державних податків, придбання облігацій державної воєнної позики та здачі державі зі своїх господарств м'яса, молока, яєць. Економічний же і господарський стан села після окупації був низьким.

Сучасниця тих подій, колгоспниця Кравченко Антоніна Степанівна, 1917 року народження, згадувала: «Дуже важко було відбудувати колгоспне господарство після війни. Все було зруйновано фашистами. Прийшлося косити хліба косами і серпами. В'язали снопи руками і зносили їх палками і складали в стожки. Молотили молотаркою, яку перетягували від стожка до стожка вручну. Волочили ґрунт вручну. Брали одну половинку борони і тягали її. Повозками

двічі на день відвозили зерно на здачу прямо із степу. Кукурудзу ламали вручну і мішками зносили в клуню до Чередниченко Т.Д. та в амбри. Хліб зі степу перевозили возиками».

Робота мала свої наслідки. 13 жовтня 1944 року на Урочистому пленумі виконкому лукашівської сільради, який був присвячений річниці визволення міста Запоріжжя, звітувалось про здачу державі колгоспом і селянами з грудня по жовтень того року 44400 пудів хліба, 450 пудів м'яса, 24000 карбованців до фонду оборони і на будівництво бойової техніки. Також було оголошено, що за звітній період лукашівці підписались на 180000 карбованців по облігаціях державної воєнної позики.

Відроджувалось на селі і тваринництво. Наприкінці 1944 року колгосп уже мав 32 голови великої рогатої худоби і 58 коней. Відновлювала свою роботу птахоферма. По сільради у цей час на 310 житлових будинків приходилось 77 корів та 39 телят, 1 бугай, 4 свині і 25 поросят, одна коза і одне козеня. Мали селяни і 73 коней.⁹⁰

Відбудовувалась школа. Її ремонт, як і в більшій мірі роботи з відновлення зруйнованого господарства колгоспу, відбувався не за рахунок бюджетних коштів, а тільки з місцевих ресурсів. Тож для оплати роботи її ремонтників було навіть вирішено виділяти із зарплати колгоспників по 2-3 трудовня.

Війна принесла чимало горя. У багатьох родинах хтось із близьких загинув на полях її боїв. Занепали селянські господарства. Гостро відчувались нестатки. Проте жодні незгоди не могли зробити людей глухими і сліпими до чужої біди. Доказом тому стало взяття на початку 1944 року рядом лукашівців на виховання до своїх родин дітей-сиріт і напівсиріт із села. Одинадцять родин: Семенюченка Івана С., Семенюченко Марії О., Топчій Мотрі М., Барахти Параскеви С., Токової Уляни О., Головань Галини, Ганжі М.С., Семенюченка А.С., Тугабей М.Ф., Вінник О.Ф., Малолетка Ф., підтримані сільрадою, допомогли Сокирі Віктору, Сокирі Марії, Карчевському Анатолію, Карчевській Валентині, Левицькому Юрію, Денисенко Василю, Фьодорову Мик., Білову

---

⁹⁰ Там само. С. 9.

Володимиру, Чубу Олексію, Золяцкому Василю, Пригнець Євгенію, Барвінок Івану не залишитись самотніми і вижити в ті опалені війно роки.⁹¹

Разом з тим, незважаючи на помітні зрушення, загальний стан господарства і становище селян були вкрай важкими. До кінця 1945 року колгосп не міг у належній мірі відновити свій насінневий фонд. Не вистачало тяглової сили. Відчувався брак робітників. Не було сил засіяти всі земельні площі. Посівні і жнива затягувались. Урожайність була низькою. Недостатньо була налагоджена робота польової кухні. На птахофермі стався замор курей. За осінь – зиму 1944 року їх із 120 залишилось 78.

З 1-го вересня 1944 року розпочала свою роботу школа. Проте відбудувати її на той час повністю не вдалось. До занять приступили лише молодші школярі. Учні 5-7-х класів за відсутністю приміщень ходити до неї могли. У школі ж протягом 1944 – 45 років катастрофічно не вистачало парт, підручників та наочних засобів. Недостатньо добре проводилось опалення класів у холодну пору року.

Селянам не вистачало продовольства для себе. Виконати вчасно і в повній мірі податок на здачу державі м'яса, молока, яєць не могли. Не мали і грошей, які від них вимагались на державні позики і військові фонди. Гроші, які вони мали отримати в кінці року за нараховані трудовні, на руки не видавались, а переходили в рахунок підписки на облігації державної військової позики.

Невиконані норми не знімалися із селян, а додавались до плану їхніх податків наступного року.

Для покращення роботи сільради з грудня 1943 по грудень 1945 року на посаді її голови змінилось троє чоловік і четвертого було призначено наприкінці 1945 року. Посаду голови колгоспу за цей час по черговою посідали два чоловіки. Самим же головам колгоспу і сільради наказувалось бути більш рішучими у виконанні поставлених завдань та в роботі з людьми не проявляти жодного «гнилого лібералізму». Плани мали бути здійснені.

---

⁹¹ Там само. С. 10.

Невелике село, але величезний вклад його людей у Перемогу. Усього за роки війни з нього на фронт пішло 168 чоловіків. З них близько 140 віддали свої життя в боях за Вітчизну. Вічна слава воїнам-визволителям і переможцям. Невмируща слава і тим, хто своєю працею в тилу наближав цей день Перемоги.

Роки післявоєнного відродження, розвитку господарства посідають особливе місце в історії нашого села. Довелось долати неймовірні труднощі, відбудовуючи зруйноване житло, виробничі об'єкти, розорюючи зарослу бур'янами, нашпиговану вибухівками землю, відтворюючи тваринництво, налагоджуючи управління суспільним життям та господарською діяльністю.

Мирний 1946-й рік дозволив більш ефективно зайнятися проблемами селян і колгоспу.

Хоча в селі після Великої Вітчизняної війни йшла активна робота по відбудові економічного життя в 1946 році населення спіткали великі труднощі, бо село відчуло жахливе віяння голоду.

Старше покоління селян Лукашеве добре пам'ятає голод 1946 – 1947 років. Але історіографія не розкриває повністю всю тему, вона дозволяє одержати лише неповну інформацію про тяжкі наслідки післявоєнної розрухи в сільському господарстві, які були підсилені надзвичайною посухою 1946 року в південних областях України. Не згадується лише про те, що хліб в Україні тоді був, як і під час попередніх голодоморів.

Україна виступала головним постачальником зерна для Ленінграда та низки областей РРФСР, овочів для Москви. Саме в той час, коли люди в Україні голодували та вмирали, багато хліба вивозилось за кордон. За 1946 – 1947 рр. у європейські країни: Польщу, Чехословаччину, Болгарію, Німеччину, Францію з СРСР було експортовано 2,5 мільйони тон зерна.

Голодне лихоліття вразило майже всю України, за винятком низки західних областей. Смертельних мук зазнали хлібороби південних областей України: Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Дніпропетровської.

У західному регіоні, де селяни зібрали не малий урожай, був організований опір вивезенню зерна. Саме туди, оминаючи загороджувальні кордони міліції,

пробивалися із голодуючих областей селяни, аби виміняти за що – не будь собі хліба.⁹²

Від штучного рукотворного голоду за неповними даними загинуло в ці роки України понад 1 млн. людей. Тоталітарною владою голод замовчувався. Тому і точних даних, скільки померло людей від голоду в селі 1946–1947 рр. на сьогоднішній день не має⁹³.

Моя бабуся, Малинка Неля Миколаївна, розповідала, що в ті часи вона зі своєю бабусею ходила після комбайну збирати колоски, але це було суворо заборонено (ловили і кидали в тюрми). Спочатку у людей забирали все до останньої зернини, а потім відправляли в тюрму за те, що вони, наважувались знайти на колгоспному полі хоча б якусь поживу.

На початок 1946 року в селі вже діяли школа-семирічка, хата-читальня, клуб, фельдшерський пункт, пологовий будинок, дитячі ясла. Велись служби у православній церкві Успіння Пресвятої Богородиці. Піднімалось питання про електрифікацію села та відновлення в ньому роботи радіо, а також про будівництво нового сільського клубу. Зростав рівень роботи колгоспу. Зміцнювалось тваринництво.

8 березня 1946 року відновилась робота сільського клубу. Його завідуючим став колишній фронтовик Дичок Михайло Оксентійович. У клубі був організований драматичний гурток, учасники якого почали влаштовувати показ односельцям театралізованих постанов. Проводилась уголос читка газет. У клубі селяни могли пограти у шашки, шахи чи доміно. Відбувався показ кінофільмів. Недоліками ж були брак лав, недостатнє освітлення неякісний показ кінофільмів.

Поліпшилися умови роботи школи. У 1947 році в ній працювали 12 учителів. Колектив педагогів з 1944 року очолював Авраменко Анатолій Іпполітович. З учителів тієї пори відомі прізвища Глущенко Євдокії Филонівни, Попової Лідії Семенівни, Малинки Катерини Лук'янівни. Силами сільради і

⁹² Маковійчук І.М., Пилявець Ю.Г. Голод на Україні у 1946–1947 роках. *УІЖ*. 1990. №8. С.17.

⁹³ Дорошко Н. Тройная коса смерти. Голодоморы в Советской Украине: организаторы и исполнители. *Ежедневная всеукраинская газета*, 24.11. 2007. № 205. С.12.

колгоспу для школи були зроблені столи і парти, закуплені прилади для фізичного кабінету. Протягом 1945-46 навчального року в школі навчалось 282 учнів. Діяло два перших і два других класи, та по одному третьому – сьомому класів. Школа працювала у дві зміни. Заняття з дітьми проводились на достатньому рівні.

Великими втратами була досягнена Перемога. Тяжкою працею відбудовувалась країна, а разом з нею і село Лукашеве. Багато нестатків перетерпіли люди, відновлюючи своє життя. Чимало поклали зусиль, щоб передати цей світ кращим і багатшим наступним поколінням.

З кінця 50-х років ХХ ст. село Лукашеве було центром сільської Ради. До її складу ввійшли села Водяне, Володимирівське, Дніпрельстан, Кірове, Малашівка, Петрівське, Придніпровське, Радянське, Ручаївка, Широке.

За станом на 1971 рік у підпорядкуванні Лукашівської сільради знаходилось: 2 восьмирічні школи: села Лукашеве та Широке; 8 початкових шкіл: села Водяне, Володимирівське, Дніпрельстан, Малашівка, Петрівське, Придніпровське, Радянське, Ручаївка; Будинок культури в с. Лукашеве та 3 клуби в селах Дніпрельстан, Широке й радгоспі «Хортицький»; 5 бібліотек у селах Лукашеве, Володимирівське, Дніпрельстан, Ручаївка, Широке; 8 фельдшерських пунктів: Лукашеве, Володимирівське, Дніпрельстан, Малашівка, Петрівське, Радянське, Ручаївка, Широке.

Головними виробничими підприємствами, які діяли на території сільради, були: колгоспи ім. Шевченка та ім. Тельмана, радгоспи «Хортицький» та «Дніпрогес».

Протягом 1975 – 1986 років, згідно з адміністративно – територіальним поділом, до Лукашівської сільської Ради входили шість населених пунктів: села Лукашеве, Володимирівське, Дніпрельстан, Кірове, Придніпровське й Радянське.

На території сільради діяли такі установи: колгосп ім. Шевченка, радгосп «Дніпрогес»; будинок культури в с. Лукашеве; сільські клуби: у селах Володимирівське, Дніпрельстан, Радянське; сільські бібліотеки: у селах

Лукашеве, Володимирівське, Дніпрельстан; поштові відділення: у селах Лукашеве, Володимирівське; ощадні каси: у селах Лукашеве, Володимирівське; восьмирічні школи: у селах Лукашеве, Володимирівське; дитячі дошкільні заклади: у селах Лукашеве, Володимирівське; фельдшерсько-акушерські пункти: у селах Лукашеве, Радянське, Володимирівське; медичний пункт у с. Дніпрельстан; комплексно-приймальний пункт у с. Володимирівське; шість магазинів: у селах Лукашеве, Володимирівське, Придніпровське, Радянське.

Протягом 70-х років Головами виконкому сільської Ради були: Сигута М.Д., Лудан О.К., Павлова Г.Ю.⁹⁴

Основним сільськогосподарським виробничим підприємством, у якому працювала більшість мешканців с. Лукашеве, був колгосп ім. Шевченка. Господарство традиційно спеціалізувалось на вирощенні зернових й овочевих культур та м'ясо-молочному виробництві. Керівництвом і працівниками колгоспу проводилась велика робота щодо збереження і розвитку тваринницької бази господарства. Велика увага приділялась стану сільськогосподарської техніки.

Причинами недоліків діяльності колгоспу, як правило, зазначались несприятливі погодні умови, низька культура землеробства, слабка організація праці, порушення трудової дисципліни, нестача потрібної кількості сільськогосподарської техніки та неповна наявність запасних частин до неї, повільний ремонт техніки та халатне ставлення окремих працівників до неї, нестача коштів та матеріалів для ремонту ферм і будівництва літніх загонів для худоби, брак потрібних спеціалістів із різних сфер сільського господарства, недостатня, а то й відсутня робота з навчання механізаторів.

Протягом 70-х років головами колгоспу ім. Шевченка були: Назаренко В.Я., Сиротинко Л.Я., Комшелюк В.С., Бурназов А.І.

Головами партійної організації колгоспу ім. Шевченка були: Жагло О.М., Козирод А.Г., Щербина В.Г., Реп'ях О.С.⁹⁵

---

⁹⁴ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 70-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2007. С. 6-8

Виконання освітньої державної програми на селі забезпечувалось діяльністю Лукашівської восьмирічної школи. Шкільне навчання мало обов'язковий характер і охоплювало собою всіх дітей належного віку. Школа мала кабінети із фізики і математики, хімії, біології, мови і літератури (української та російської). Була оформлена піонерська кімната. Діяла бібліотека. При школі працювали такі гуртки, як математичний, краєзнавчий, юного натураліста, хоровий, танцювальний. Учні школи брали участь у районних заходах, олімпіадах, спартакіада, піонерських іграх. Допомогали колгоспу в зборі врожаю та в боротьбі з польовими шкідниками – ховрахи.

У стінах Лукашівської школи протягом 70-х років працювала вечірня школа. У ній працююча сільська молодь могла здобути для себе вже повну середню освіту. Таких бажаючих було немало.

Існували й свої труднощі. Школа знаходилась у трьох дуже старих приміщеннях, які потребували постійного ремонту. Ремонтні роботи хоч і проводились щорічно, проте вже серед навчального року стіни й стеля починали «обвалюватись». Не на належному рівні працювало шкільне опалення. Не достатньо добре освітленими були класні приміщення. З'являлись скарги серед дітей на погіршення їхнього зору. Не завжди повним було забезпечення навчальними наочними засобами. У непристосованому приміщенні знаходилась шкільна майстерня. Роками там проводити заняття належного рівня з учнями було неможливо. Не мала школа і спортивного залу. Той, що існував при церковній будівлі, був неробочим. Пришкільний спортивний майданчик потребував кращого облаштування. Для занять із фізкультури не вистачало спортивних снарядів. Узимку взагалі проводити заняття зі спорту не було де. Роками в школі не була налагоджена робота буфету. Обіди для школярів було організовано вт колгоспній столовій.

Не завжди повним у школі був і штат її учителів. Довгий час існувала проблема житлозабезпечення приїжджих педагогічних працівників. Молодим учителям доводилось жити на приватних квартирах, що, звісно, не сприяло

їхній постійній роботі в цій школі. Слід зазначити, о названі проблеми стосувались у цілому і керівництва колгоспу та сільради. Завдяки їхній допомозі для учителів села було побудовано багатоквартирний будинок, а в 1980 році вступила в дію нова школа, яка вже відповідала всім навчально-виховним потребам.

Недоліками в роботі керівництва школи і її учителів вважалось те, що вони та учні мало бували на виробничих дільницях колгоспу, не прищеплювали дітям любові до сільського господарства. Зі свого боку, керівники та спеціалісти колгоспу теж рідко бували в школі і не проводили з учнями ні лекцій, ні бесід. У результаті випускники школи, як зазначалось, не дуже бажали обирати професію механізаторів, доярок, птахівниць, а більше намагались покинути село і влаштуватись на роботу в місті.

Протягом 70-х років директорами восьмирічної школи були: Вирьовкіна Г.І., Галкіна Т.І. Директором заочної школи була: Малинка Н.М.⁹⁶

Значна увага приділялась і стану сільського дошкільного виховання. У зазначені роки в Лукашевому працював дитячий заклад ясла-сад «Колосочок». Незважаючи на те, що дитячий садок знаходився в старій будівлі, він завжди був чистим, охайним і мав гарний санітарний стан. Відзначались його добре обладнані дитячі спальні.

Разом з тим були і свої труднощі. Будівля садка зовсім не відповідала вимогам дошкільного закладу. Для роботи з дітьми не вистачало потрібного спортивного інвентарю, паперу, олівців, іграшок, пластиліну. Не було потрібної кількості дитячих стільців. Замало було спеціальної методичної та дитячої літератури. Недостатньо об лаштованими були дитяче містечко та спортивний майданчик, які знаходились просто неба. Неодноразово перед правлінням колгоспу й сільради ставилось питання з покращення харчового раціону малюків, до якого слід було ввести більше м'ясо-молочних продуктів, томатних та яблучних соків, «доброго» печива, вітамінізованих продуктів. До проблем діяльності садка відносився й той факт, що його педагогічні працівники, як

---

⁹⁶ Там само. С. 17.

правило, не мали спеціальної фахової освіти і не завжди на належному рівні могли проводити виховну роботу з дітьми.

Протягом 70-х років завідуючими дитячим садком були: Рибенкова О.М., Чернишова Г.І., Гунько В.Т., Воронько Л.В., Грядун Л.П., Новикова Л.М., Реп'ях О.М., Чередниченко Т.Г.⁹⁷

У 1967 році в Лукашевому розпочав свою роботу новий Будинок культури. Його відкриття було присвячено 50-й річниці Великої Жовтневої Соціалістичної революції. Побудований силами колгоспу та сільради, він відразу став справжньою окрасою села. Будинок культури отримав велике фойє; просторий зал зі сценою, пристосований до демонстрації кінофільмів та показу концертів; приміщення для бібліотеки (за даними 1975 року, у її фонді нараховувалось 8947 екземплярів книжок) і запланованого музею села.

Наприкінці 60-х років при Лукашівській сільській раді, восьмирічній школі та колгоспі ім. Шевченка розпочали свою діяльність первинні товариства з охорони пам'ятників історії та культури. Згідно з планом їхньої роботи, учні школи організували і здійснили збір матеріалів про воїнів-односельчан, які загинули в роки Другої Світової війни. 9 травня 1974 році на честь 30-річчя Перемоги в Лукашевому було відкриття меморіального комплексу загиблим воїнам-визволителям та загиблим у війні воїнам-односельчанам.⁹⁸ Слід зазначити, що будівництво цього комплексу стало почесною справою кожного мешканця села.

6 листопада 1980 року при Будинку культури розпочав свою діяльність новостворений музей села. Його експозиції присвячувались подіям дореволюційного життя лукашівців, становленню радянської влади на селі, утворенню колгоспу, героїчній участі селян у Другій Світовій війні і післявоєнній відбудові народного господарства, розвитку села в подальші роки. Матеріали для музею були надані мешканцями Лукашевого. Сам музей став

⁹⁷ Там само. С. 18.

⁹⁸ Запорізька районна державна адміністрація Запорізької області. «Запорізькому району 80» : Широкивська ОТГ. URL: http://zrda.gov.ua/zaporizkomu_raionu_80/7367-selo_avgustinivka.html (дата звернення: 05.09.2020).

значним чинником у патріотичному, краєзнавчому вихованні молоді та сприяв зростанню її уваги до людей старших поколінь.

На території села, також розташований єдиний в районі пам'ятник українському Кобзарю – Т.Г.Шевченку, який був відкритий в 1989 році на честь 175-річчя письменника.⁹⁹

Протягом 70-х років завідувачими Будинком культури були: Кисличенко В.С., Чередниченко В.Ф. Завідувачими бібліотекою були: Науменко Л.В., Лаппа Т.І., Кравченко Л.Г.¹⁰⁰

Проблеми й потреби первинної лікарської та медичної допомоги на селі забезпечувались діючим фельдшерсько-акушерським пунктом. Цілком вірно можна твердити, що робота його лікаря була нелегкою й кропіткою, але вкрай потрібною людям та часом невідкладною.

Протягом 70-х років завідувачими фельдшерсько-акушерським пунктом були: Сотська Т.В., Кірьянова Ю.І., Титаренко І.Г., Кулик Ф.С.¹⁰¹

Аналізуючи стан торгівлі, який мав місце в зазначений період, слід відразу пригадати основну характерну особливість усієї системи радянської торгівлі – нездоланий дефіцит більшості товарів народного споживання. Дефіцитами залишались взуття, одяг, хустки, килими, доріжки, меблі, посуд, газові балони і плити, холодильники. У малому асортименті були канцелярські товари. Наявність дефіциту породжувала систему продажу товарів «з-під прилавку», потрібним людям, і в цілому не відповідала виголошуваному комуністичною партією та урядом курсу на всебічне підвищення благоустрою радянських людей.

Позитивно відмічалась робота колгоспної столової. Обіди в ній готувались смачними, з висококалорійних продуктів. Багато відвідувачів брали їх із собою і додому. У приміщенні столової обідали не тільки колгоспники, а й школярі і їхні вчителі. Для працівників полів обіди зі столової привозились до них у степ.

---

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 70-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2007. С. 22

¹⁰¹ Там само. – С. 24

Проте були й свої недоліки. Так, не завжди столова в потрібній кількості мала виробів із борошна, молочних продуктів, салатів, овочів. Одноманітним визнавалось і меню її обідів.

Одним із найголовніших завдань держави й суспільства є дотримання громадянами чинного законодавства та правопорядку. Із цією метою в Лукашевому було організовано роботу Добровільної народної дружини (ДНД). Членам ДНД ставилось в обов'язок здійснення вечірніх патрулювань вулицями села та чергувань у Будинку культури під час його вечірніх заходів.

Головами товариського суду були: Сотська Т.В., Кірьянова Ю.І., Титаренко І.Г., Кулик Ф.С.

Головами колгоспу з 1940 по 2000 роки були: 1940-1941 – Коса Юхим Терентійович; 1942-1943 – Вілій Рудик; кінець 1943 – Вінник Пимон Ієвлевич; 1945-1946 – Гурський Федір Федорович; 1946-1952 – Павленко Петро Іванович; 1952-1961 – Чередниченко Микола Павлович; 1961-1972 – Назаренко Валентин Якимович; 1972-1977 – Сиротенко Леонід Якович; 1977-1980 – Камшелюк Володимир Степанович; 1980-1983 – Бурназов Анастасій Іванович; 1983-1996 – Костенко Іван Якович; 1996-2000 – Щербань Олександр Олексійович.

Отже, в період перебудови в селі Лукашеве, як і в інших регіонах України значно підвищився економічний розвиток.

Цей період у житті країни був названий «застійним», за якого декларований розвиток практично не відбувався. Більше того, у житті та діяльності суспільства сформувались і проявились ті негативні явища, які незабаром вплинули на економічну та суспільну кризу в країні, відхід від влади Комуністичної партії й розпад самого Радянського Союзу.

3.2. Лукашеве в період незалежності та децентралізації

Радянський Союз розвалився так швидко і несподівано, що молоді незалежні країни ще довго не могли зрозуміти, чи це дійсно так.

Україна та українці були рішучими у своєму виборі покінчити з радянським минулим.

Суспільна ситуація, що склалася в Україні після розпаду СРСР і проголошення незалежності України, поставила перед українським народом нові завдання:

- 1) будівництво власної суверенної держави;
- 2) ліквідація тоталітарних політичних структур і будівництво правової демократичної держави;
- 3) трансформація централізованої державної економіки в багатуокладну, ринкову, орієнтовану на соціальні потреби людей;
- 4) національне відродження й оздоровлення міжнаціональних відносин в Україні;
- 5) встановлення зв'язків із далекими та ближніми державами-сусідами на основі рівноправ'я.

Звичайно, зміни відбувались на всій території країни і село Лукашеве не виключення.

Так, колгосп імені Т.Г. Шевченка Запорізького району Запорізької області було 16 квітня 1992 року реформовано в АКФХ імені Т.Г. Шевченка, потім реорганізовано 18.03.2000 в КСП імені Т.Г. Шевченка, 27.04.2000 – в ТОВ «Лукашеве» та перейменовано 29.04.2000 в ТОВ «Александр-Агро» Запорізького району Запорізької області.

На момент створення АКФХ імені Т.Г. Шевченка було 172 фермера. Під час створення КПС імені Т.Г. Шевченка більшість відмовились від землі на користь розпаювання на працівників та пенсіонерів. Залишились 34 фермера, потім розпаювались самостійно в межах фермерських господарств. Сьогодні діють 17 фермерських господарств, серед яких 5 орендують паї.¹⁰²

Також обирались голови Лукашівської сільської ради. Останньою головою була Головань Лариса Семенівна.

Децентралізація в селі Лукашеве була впроваджена в 2017 році. Але Широківська громада утворилась 13 жовтня 2016 року і об'єднала 28 населених пунктів – Широке, Водяне, Зеленопілля, Малишівка, Ручаївка, Августинівка,

---

¹⁰² Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

Івангород, Лемешинське, Новоселище, Привітне, Світанок, Веселе, Зоряне, Петропіль, Червоний Яр, Володимирівське, Дніпрельстан, Лукашеве, Гурського, Привільне, Придніпровське, Сонячне, Надія, Нововознесенка, Новодніпровка, Петропавлівка.

Широківська громада – унікальний край з мальовничими краєвидами, родючими чорноземами, працьовитими людьми та багатою історією, що сягає своїм корінням доби менонітів.

Перші вибори голови і депутатського корпусу відбулись 30 квітня 2017 року, а з 29 травня цього ж року команда Широківської громади почала свою нову історію як орган місцевого самоврядування. Депутатський корпус громади представляють 5 депутатів. Старостинський корпус громади складають 7 старост для кожного зі старостинських округів.¹⁰³⁻¹⁰⁴

Головою Широківської громади став Коротенко Денис Олександрович. Понад 50% мешканців Широківської громади висловили йому довіру на перших виборах у громаді. З 2015 по 2017 рр. Денис Коротенко відстоював інтереси жителів Запорізького району як депутат обласної ради. Уже на той час надавав допомогу жителям сіл, які згодом об'єднались у Широківську громаду. Змінити сферу діяльності на місцеве самоврядування Дениса Коротенка надихнула реформа децентралізації, яка відкрила перед новоствореними громадами можливість для відновлення інфраструктури і створення умов для гідного життя людей. Головною метою розвитку громади Денис Коротенко вбачав відбудову сільської інфраструктури, щоб зміни на краще відчув кожний житель. Соціальна захищеність і відновлення благоустрою – в пріоритеті роботи команди голови.¹⁰⁵⁻¹⁰⁶

Впродовж трьох років команда Коротенка Д.О. разом працювали над розвитком громади, над поліпшенням стану інфраструктури, створенням нових

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Широківська громада. Звіт-2019. URL: <http://shyroke-agency.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/zvit-2019.pdf> (дата звернення: 27.09.2020).

¹⁰⁵ Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

¹⁰⁶ Широківська громада. Звіт-2019. URL: <http://shyroke-agency.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/zvit-2019.pdf> (дата звернення: 27.09.2020).

послуг та можливостей для людей. Так, було визначено пріоритети: відновлення системи вуличного освітлення, запровадження централізованого вивезення сміття та вирішення питання водопостачання. Командою фахівців громади було величезну роботу для досягнення цих цілей. За три роки існування Широківської громади було розпочато зміни в усіх сферах – зроблено ремонти в амбулаторіях, центрах дозвілля, школах і садках та приміщеннях центрів надання адміністративних послуг. В громаді вперше за багато років з'являються лавочки та урни, зупинові комплекси та навіси, облаштовуються місця для відпочинку. Було побудовано два нових футбольних поля у Широкому та Сонячному, а третє, в Лукашевому, знаходиться в процесі будівництва. В громаді будується сучасна амбулаторія та Центр надання адмінпослуг. Оснащено школи громади новою технікою, новими сучасними партами, які не так часто зустрінеш навіть в школах Запоріжжя. Проведені ремонти у кабінетах першокласників. Всі учні шкіл з 1 по 11 класи і вихованці дитсадків громади отримують безкоштовне харчування. Перелік соціальних послуг населенню розширився. З'явився новий автомобіль для перевезення мало мобільних груп. Громада отримала два нових авто для вивезення твердих побутових відходів. Наші медики не лише надають якісні медичні послуги, але і консультують по телефону в режимі 24 години на добу.

Досягнення Широківської громади за 3 роки діяльності:¹⁰⁷⁻¹⁰⁸

Освіта і розвиток: 1200 дітей громади безкоштовно харчуються у школах і дитсадках; 1080 дітей пройшли оздоровлення 2 нових футбольних поля (Широке, Сонячне); 5500 подарунків для всіх дітей громади до Новорічних, Різдвяних свят та на Великдень; 16 профорієнтаційних екскурсій для 288 учнів; 120000 гривень підтримка талановитих учнів «Премія голови громади»; 107 безкоштовних гуртків при центрах дозвілля, школах, позашкільних; 1089 дітей відвідують гуртки; 14 класів відремонтовано у школах; 82 нових енергозберігаючих склопакети у школах та дитсадках; 118 нових дверей у

¹⁰⁷ Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

¹⁰⁸ Широківська громада. Звіт-2019. URL: <http://shyroke-agency.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/zvit-2019.pdf> (дата звернення: 27.09.2020).

закладах освіти; 291 нова парта; 134 одиниці техніки (ноутбуки, комп'ютери, інтерактивні дошки, принтери-сканери, проєктори, ламінатори); 112 камер відеоспостереження, охоронна сигналізація, швидкісний Інтернет та безкоштовний WI-FI у закладах освіти.

Медицина: 11930 клієнтів КНП «Сімейний лікар Широківської громади»; 5 аптек при амбулаторіях; ремонти і нове опалення; комп'ютеризація робочих місць медпрацівників; 6 автомобілів для медичних послуг; 250 одиниць сучасної техніки: моментальні аналізатори крові і сечі, електрокардіографи, дефібрилятори, небулайзери, манометри, глюкометри та ін.; 2500 окулярів для жителів; 24/7 підтримка пацієнтів, безкоштовні якісні послуги.

Соціальна сфера: 711567 гривень матеріальної допомоги отримали 372 жителя; 9 видів соціальних послуг: ремонт, прання, шиття, масаж, психолог, таксі для людей з інвалідністю, перукар, прокат візків, столиків, приладдя для людей з обмеженою мобільністю, догляд вдома; 400 жителів громади користуються соціальними послугами постійно; 200 осіб – Університет третього віку; 20 поїздок до театрів і на концерти; 85 тонн одягу і взуття безкоштовно; 170 тонн продуктів харчування – регулярна допомога жителям.

Інфраструктура: 95% території населених пунктів освітлено; 16 населених пунктів – повне відновлення вуличного освітлення; 2500 вуличних ламп замінено на енергозберігаючі; повна реконструкція освітлення біля об'єктів медицини, освіти, культури, ЦНАП; 40000 метрів електродроту замінено; 11 населених пунктів – виконані проєкти з покращення водопостачання; 1000 поривів на зношених трубах ліквідовано; 3000 тонн твердих побутових відходів вивезено; 1000 тонн сміття зі стихійних сміттєзвалищ вивезено; 70 тонн будівельного сміття вивезено; 270 сміттєвих баків розміщено в усіх селах громади; 44 лавки та 44 урни встановлені; 100 нових вказівників вулиць; 40 дощок оголошень у громадських місцях; 8 нових зупинкових комплексів; 1 внутрішній автобусний маршрут (ще впроваджується); 1 бізнес-центр (повний ремонт і оснащення); 1 молодіжний простір Space-hub (ремонт, техніка); 6 генеральних планів забудови населених пунктів затверджено; 11 проєктів

громадського бюджету реалізовано; 40 проєктів на Громадський бюджет подано; 3558 жителів взяли участь за проєкти Громадського бюджету; 11000000 гривень додаткових коштів залучено на розвиток громади.¹⁰⁹⁻¹¹⁰

За результатами виборів, що відбулись 25 жовтня 2020 року, на посаду голови громади вдруге було обрано чинного Широківського сільського голову Дениса Коротенка. Він отримав 2 641 голос виборців (55,2%), значно випередивши інших претендентів на керівну посаду в громаді. Новообраному сільському голові вдалось покращити свій попередній результат 2017 року – 50,9%.¹¹¹

На сьогоднішній день село Лукашеве знаходиться на достатньо розвиненому рівні. Село має налагоджену інфраструктуру і є економічно збагаченим.

Село має 19 вулиць і 4 провулка, більшість із них, а саме 15 вулиць і 3 провулки мають тверде покриття, усі з освітленням. Всі вулиці під'єднані до централізованого водопостачання та опалення. Районний центр від села знаходиться за 15 км, а обласний центр за 20 км. Щоденно в селі Лукашеве здійснюється 17 рейсів громадського транспорту за маршрутами:

- с. Лукашеве – м. Запоріжжя;
- с. Придніпровське – м. Запоріжжя;
- с-ще Сонячне – с-ще Відрадне;
- с. Володимирівка – с. Зеленопілля.

На 2020 рік площа села складає 359,6 га.¹¹² На даний момент молодь заохочують до життя в селі, пропонуючи землю під забудову.

В селі Лукашеве досить добре розвинене сільське господарство.

Щодо окремих промислових та сільськогосподарських об'єктів, то в селі на 2020 рік є приватне підприємство «ЕЛТІЗ», директором якого є головний конструктор Арфаніцький Сергій Вадимович, асфальтобетонний завод.

¹⁰⁹ Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

¹¹⁰ Широківська громада. Звіт-2019. URL: <http://shyroke-agency.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/zvit-2019.pdf> (дата звернення: 27.09.2020).

¹¹¹ Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

¹¹² Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

В селі Лукашеве є один загальноосвітній навчально-виховний комплекс, в якому навчається 122 учнів. Директором НВК є Сюрмакова Римма Іванівна. Школа має комп'ютерний клас із системою «Інтернет», спортивний зали та спортивний майданчик, стадіон. При закладі працює дитячий садок, який розрахований на 40 вихованців, складається з двох груп – молодшої (діти від 3 до 4 років) та старшої (діти 5-6 років).

На даний момент в селі працює амбулаторія сімейного типу, в якій працюють сімейні лікарі Широківської територіальної громади. Також працює аптека.

Щодо культурних закладів села Лукашеве, то на сьогоднішній день в селі є Лукашівський центр дозвілля, де постійно відбуваються розважальні заходи присвячені певному святу. Також, в селі працює бібліотека, книжковий фонд якої налічує 9000 одиниць. Бібліотека має читальний зал на 12 місць.

В селі постійно працює краєзнавчий музей, який поділений на зони, що відповідають певній тематиці.

Також в селі, на сьогоднішній день, працює 5 торговельних закладів.

Таким чином, на сьогоднішній день, село Лукашеве має високий рівень не лише економічного, а й культурного розвитку.¹¹³

3.3. Видатні люди села Лукашеве

Українська земля завжди була щедрою на сильних людей. Спадкоємці воїнів Київської Русі й запорозьких козаків неодноразово ставали зірками світового спорту і мали скажену популярність. Серед славних українських імен відомих силачів світу, які дивували Європу й Америку, є ім'я запорізького борця, «короля ланцюгів» *Федора Федоровича Гурського* (16.02.1876 – 16.03.1945) (додаток А).¹¹⁴

Народився майбутній борець і чемпіон з класичної (французької) боротьби 16 лютого 1876 року в селі Кам'янське Новомосковського повіту

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ Шукач. *Пам'ятник «королю ланцюгів» Федору Гурському біля Запоріжжя*. URL: <https://www.shukach.com/uk/node/56792> (дата звернення: 15.10.2020).

Катеринославської губернії (нині - село Гурського (Кірова) Запорізького району). Бідність змусила хлопця працювати вже з 10-річного віку, спочатку пастухом, потім у куркулів. Коли юнакові виповнилось 17 років, він працював на заводі, на млину, портовим вантажником, в сільській кузні. В 30 років Федір мав вагу 130 кілограмів і був сили незвичайної. З восьми братів та сестер троє стали займатися в майбутньому професійною боротьбою: Федір, Сава і сестра Феофанія. Тренувалися по-селянськи: брали пудову гирю, до ручки якої був причеплений спеціальний хомутик, і перекидали один одному через хату. Зачарований масштабом досягнень і легендарністю видатного атлета Івана Піддубного, вирішив спробувати свою долю й Федір Гурський. У 1908 році він починає працювати у цирку «Атлет»: підкидав важкі гирі, обертав у швидкому темпі штангу, на витягнутій руці міг втримати 2 чи 3 гирі, підняти гирю мізинцем, тримати на собі піраміду з важких речей.¹¹⁵ У 1909 році до Катеринослава приїхав московський цирк братів Нікітіних - російських циркових артистів і підприємців, які увійшли до історії як батьки національного цирку. Федір вирішив спробувати себе у французькій боротьби з найсильнішими атлетами, його постать і сила сподобались господарю цирку, і Федору було дозволено брати участь у тренуваннях борців-професіоналів.¹¹⁶ Двадцять років свого життя (1909-1929) віддав Федір Гурський цирку братів Нікітіних і греко-римській боротьбі. Виступав зазвичай у чорній масці, яку знімав після перемоги на арені. Звання своє як короля ланцюгів Федір Гурський заслужив наступним номером: підтримуючи коліном залізний ланцюг, тягнув його з усієї сили і розривав на очах у публіки. Ніхто не міг зрівнятися з Федором у такому силовому номері. Імператор Микола II мав собі за честь особисто познайомитися з атлетом і сфотографуватися з ним напам'ять. З владою більшовиків цирк Нікітіних був націоналізований. У 1919 році нарком

¹¹⁵ Наукова бібліотека національного університету "Запорізька політехніка". *140 років від дня народження першого професійного борця в історії Запоріжжя - Федора Федоровича Гурського (1876 - 1945 рр.)*. URL: <http://zntulib.blogspot.com/2016/02/140-1876-1945.html> (дата звернення: 15.10.2020).

¹¹⁶ Сайт журналіста Володимира Шака. *Король цепеней Федор Гурский побеждал на цирковой арене даже чемпиона* *Ивана Поддубного*. URL: https://zurnalist.io.ua/s1194879/korol_cepney_fedor_gurskiy_pobejdal_na_cirkovoy_arenе_daje_chempiona_chempionov_ivana_poddubnogo (дата звернення: 15.10.2020).

Луначарський після того, як побачив силові виступи Федора Гурського, написав статтю про завдання оновленого цирку, в якій, зокрема, зазначав: «Першим найзначнішим елементом цирку є демонстрація фізичної сили та спритності, фізичної краси людського організму. Ніколи високий середній рівень не досягається без значної кількості майстрів. Таких майстрів ми маємо в цирку». На пару з чемпіоном чемпіонів Іваном Піддубним Федір Гурський виступав декілька років і, навіть, перемагав його.¹¹⁷

Швидко минули молоді літа і слава, і Федора Гурського у 1929 році обрали головою колгоспу «Профінтерн» (Лукашівської сільради). З початком радянсько-німецької війни колгосп і його голова були евакуйовані до глибокого тилу – Узбекистану. Там Федір Гурський працював головою колгоспу, заступником директора радгоспу. 16 березня 1945 року у 69-річному віці помер Федір Федорович Гурський – зачинатель греко-римської боротьби на Запоріжжі, якого й до сьогодні пам'ятають усі небайдужі до історії запорізького спорту. Похований в с. Гурського (раніше Кірова) поблизу Запоріжжя. Недавно на могилі Федора Гурського встановили новий пам'ятник, в його честь перейменовано село та одна із вулиць, у музеї села Лукашеве зібрана експозиція про «короля ланцюгів».¹¹⁸

Також, хочеться згадати про ще одну видатну особу села Лукашеве – лікаря-хірурга 1 категорії, головного лікаря лікарні Новомосковського району Дніпропетровської (нині Дніпровської) області – *Володимира Миколайовича Лаппу* (16.07.1939) (додаток Б).¹¹⁹

Народився майбутній лікар-хірург 16 липня 1939 року в селі Лукашеве Верньо-Хортицького (Запорізького) району Запорізької області.

Після закінчення Запорізького медичного училища в 1956 році працював завідувачим Розумівським медичним пунктом, а з 1957 по 1959 рік –

¹¹⁷ Наукова бібліотека національного університету "Запорізька політехніка". 140 років від дня народження першого професійного борця в історії Запоріжжя - Федора Федоровича Гурського (1876 - 1945 рр.). URL: <http://zntulib.blogspot.com/2016/02/140-1876-1945.html> (дата звернення: 15.10.2020).

¹¹⁸ Кравченко О. Історична довідка про Гурського Ф.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 3 арк.

¹¹⁹ Кравченко О. Історична довідка про Лаппу В.М. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 3 арк.

завідуючим Лукашівським медичним пунктом, потім вступив до Дніпропетровського медичного інституту, який закінчив в 1967 році.

З 1967 року працював в Новомосковському районі Дніпропетровської області спочатку заступником головного лікаря, а з 1970 року – головним лікарем районної лікарні. В 1976 році була присвоєна перша категорія по організації охорони здоров'я та перша категорія по хірургії.

Був членом КПРС з 1962 року, нагороджений ювілейною медаллю «За доблесну працю» до 100-річчя з дня народження В.І. Леніна. Неодноразово був нагороджений знаком «Переможець Соцзмагання». В 1977 році нагороджений знаком «За укріплення фонду миру». Наказом міністерства охорони здоров'я СРСР в 1980 році нагороджений знаком «Відміннику охорони здоров'я». В 1969 році був членом Новомосковського райкому партії та членом виконкому Ради народних депутатів. В 1980 році нагороджений «Ленінською ювілейною грамотою» до 110-річчя з дня народження В.І. Леніна.¹²⁰

Не згадати кандидата технічних наук, кавалера чотирьох орденів, *Леонтія Филімоновича Пустовойтова* (1906 - 1993) (додаток В), не можливо.¹²¹⁻¹²²

Леонтій Филімонович Пустовойтов народився в 1906 році, в родині селянина села Лукашевка Верхньо-Хортицького району Запорізької області. Через тяжкий 1921 рік він пішов працювати підвізником у ремонтну телеграфну колону зв'язку, а в лютому 1922 року влаштувався на роботу в с.Михайло-Лукашеве Запорізької області. В червні 1925 року повернувся до рідного села, де був обраний членом та секретарем сільської Ради.¹²³ В липні 1926 року поїхав до Києву, працював вранці опалювачем в Київському електротехнікумі, ввечері навчався у вечірній робочій школі підвищеного типу. Влітку 1927 року займався підготовкою до вступу в інститут. Восени цього ж року був зарахований на перший курс до вищого електротехнікуму НКПСу програма якого відповідала сорока трьом країнам. Після успішного закінчення в 1931

¹²⁰ Там само.

¹²¹ Кравченко О. Історична довідка про Пустовойтова Л.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 4 арк.

¹²² СЦБ и связь. URL: http://old.vniizht.ru/files/file_87/wissen_7_4.pdf (дата звернення: 16.10.2020).

¹²³ СЦБ и связь. URL: http://old.vniizht.ru/files/file_87/wissen_7_4.pdf (дата звернення: 16.10.2020).

році Київського енергетичного інституту, товариш Пустовойтов тринадцять років пропрацював у Всесоюзному науково-дослідному інституті залізничного транспорту спочатку молодшим, потім старшим науковим співробітником і керівником лабораторії. За цей період він виконав ряд важливих досліджень і досвідчених робіт, позитивні результати яких знайшли застосування на залізничному транспорті.

У 1937 р Леонтій Филімонович випустив книгу «Механізація лінійних робіт зв'язку», на кілька років вперед визначила основні етапи досліджень в цій найважливішій галузі залізничного транспорту.

В 1940 році Л.Ф.Пустовойтова взяли в члени Комуністичної партії Радянського Союзу.¹²⁴

Під час війни Л. Ф. Пустовойтов брав участь в узагальненні досвіду роб по відновленню зруйнованого війною залізничного господарства і ви розробці рекомендацій. У 1943 р за цю та інші роботи він був нагороджений знаком «Почесному залізничнику».¹²⁵

У 1949 р Л. Ф. Пустовойтов прийшов на роботу в ЦНДІ МПС спочатку в якості керівника відділення, а потім заступника директора інституту. Він керував низкою актуальних тем, що розробляються інститутом, зокрема проблемами підвищення продуктивності праці. Книга «Перспективне планування продуктивності праці на залізничному транспорті», вийшла під його редакцією, розійшлася моментально.

Леонтій Филімонович - один з ініціаторів створення Музею трудової і військової слави інституту, перший його організатор.¹²⁶

Серйозну наукову роботу в інституті Леонтій Филімонович успішно поєднує з активною суспільно-політичною діяльністю. Він неодноразово обирався членом і секретарем комітету комсомольської організації, а потім і партійної організації.

---

¹²⁴ Кравченко О. Історична довідка про Пустовойтова Л.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 4 арк.

¹²⁵ СЦБ и связь. URL: http://old.vniizht.ru/files/file_87/wissen_7_4.pdf (дата звернення: 16.10.2020).

¹²⁶ Кравченко О. Історична довідка про Пустовойтова Л.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 4 арк.

В 1944 році він був направлений на керівну партійну роботу в Центральний Комітет Комуністичної партії України. Через п'ять років, за клопотанням Міністерства шляхів сполучення, Пустовойтов був повернутий на наукову роботу і два роки працював в якості начальника відділення, а потім заступника директора Всесоюзного науково-дослідницького інституту залізничного транспорту, з наукової частини.

З 1953 року працював завідувачем відділом транспорту і зв'язку Московського міського комітету Комуністичної партії Радянського Союзу і є членом МГК КПРС. Не одноразово обирався депутатом Московської міської Ради депутатів трудящих.

Був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора і двома орденами «Знак Пошани» і медалями: «За оборону Москви», «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.»¹²⁷

Однією з видатних осіб села Лукашеве ще був заслужений учитель України, кавалер ордена Трудового Червоного Прапора та медалей імені А.С. Макаренка та К.Д. Ушинського, директор Запорізького педагогічного училища *Анатолій Федорович Власов* (07.04.1930 – 30.08.2012) (додаток Д).¹²⁸

Народився 07.04.1930 року народження в селі Лукашеве Запорізького району Запорізької області.

Навчався в Лукашівській неповній середній школі в 1947-1951 рр. Потім навчався в Верхньохортицькому педагогічному училищі. Після закінчення педучилища був направлений на роботу в Одарівську семирічну школу Камишувахського району Запорізької області вчителем історії та географії. З 1952 по 1954 рік працював вчителем історії в Лукашівській семирічній школі.

В 1954 році Анатолія Федоровича обрали другим секретарем райкому ЛКСМУ Верхньохортицького району. В цьому ж році він вступив на історичний факультет Кримського педагогічного інституту (заочна форма навчання), який закінчив в 1959 році.

¹²⁷ Там само. 4 арк.

¹²⁸ Кравченко О. Історична довідка про Власова А.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 15 арк.

В 1955 році був призначений директором Широчанської СШ Верхньохортицького району. З 1960 по 1969 рік – директор СШ №3 (тепер СШ № 86) Ленінського району міста Запоріжжя.¹²⁹

З 1969 року – директор Запорізького педагогічного училища. Під керівництвом Анатолія Федоровича училище піднялося на новий, більш високий рівень. Саме завдяки йому училище в 1976 році отримало нові навчальні корпуси, гуртожиток. З 1977 по 1987 рік Запорізьке педагогічне училище виборювало перші місця у Всесоюзних соціалістичних змаганнях за підвищення ефективності і якості роботи, Всесоюзних конкурсах педучилищ на кращу організацію умов праці, побуту і відпочинку учнів, неодноразово нагороджувалось перехідним Червоним прапором Міністерства освіти СРСР і ЦК профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ.¹³⁰

Держава високо оцінила внесок Власова А.Ф. в розвиток вітчизняної освіти, нагороджуючи його орденами, медалями та Почесними грамотами. Так, у 1970 році Анатолій Федорович був нагороджений медаллю «За доблесну працю», в 1978 – орденом Трудового Червоного Прапора. За заслуги в галузі освіти і педагогічної науки постановою Колегії Міністерства освіти УРСР від 02.04.1980 року нагороджений медаллю А.С. Макаренка (№ 1685).¹³¹

21.07.1981 року Анатолію Федоровичу присвоєно почесне звання «Заслужений вчитель УРСР» (посвідчення № 1268). 04.04.1988 року А.Ф. Власов нагороджений медаллю К.Д. Ушинського (№ 545) за особливі заслуги в народній освіті.¹³²

З 1984 року Запорізьке педагогічне училище є центром науково-методичної роботи, базовим для 14 педагогічних училищ південного регіону України. Під керівництвом Анатолія Федоровича училище одним з перших в республіці створило разом з Запорізьким державним університетом,

¹²⁹ Там само.

¹³⁰ Запорізьке педагогічне училище. Пам'ять серця 1920-2000. Запоріжжя, 2002.

¹³¹ Чередниченко В. Педагог від Бога. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 31.08.2013. С. 2.

¹³² Кравченко О. Історична довідка про Власова А.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 15 арк.

Бердянським та Мелітопольським педагогічними інститутами науково-методичні комплекси безперервної педагогічної освіти за скороченим терміном навчання.

А.Ф. Власов – педагог високого гатунку, людина творча, сердечна, мудра, яка вмiє самовiддано працювати.¹³³

Згадати хочеться ще про кандидата фізико-математичних наук *Валентина Федоровича Власова (05.09.1937)* (додаток Е)¹³⁴

Народився 05 вересня 1937 року в селі Лукашеве Запорізького району Запорізької області.

Навчався в Лукашiвськiй неповнiй середнiй школi в 1944-1951 рр. Потiм – в середнiй школi № 59 мiста Запорiжжя.

1954-1959 рр. – навчання в Дніпропетровському державному університеті на механіко-математичному факультеті.

1959-1962 рр. – аспірантура при кафедрі теорії функцій геометрії та алгебри Дніпропетровського державного університету.

1963 рік – захистив дисертацію на вчений ступінь кандидата фізико-математичних наук по темі: «Узагальнені інтерполяційні поліноми константи Лебега класи наповнення».

1962 -1965 рр. – працював асистентом, старшим викладачем, доцентом кафедри теорії функцій Дніпропетровського державного університету.

1965-1966 рр. – доцент кафедри вищої математики Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту.¹³⁵

1966 рік – переїзд до міста Москва, де й мешкає по цей час.¹³⁶

1966-1978 рр. – працював доцентом кафедри теорії функцій та алгебри Московського авіаційного інституту, з 1978 року – доцент кафедри прикладної

¹³³ Педагогічний коледж. Пам'яті вчителя вчителів. URL: <http://www.zpk.zp.ua/index.php/vikhovannya/2-uncategorised/33-ramyati-vchitelya-vchiteliv> (дата звернення: 16.10.2020).

¹³⁴ Кравченко О. Історична довідка про Власова В.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 6 арк.

¹³⁵ Славетні запоріжці. Власов Валентин Федорович. URL: http://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=5528&lang=ukr&news_code= (дата звернення: 16.10.2020).

¹³⁶ Там само.

математики та обчислювальної техніки Московського автомеханічного інституту.¹³⁷

Написано 28 наукових робіт з питань функціонального аналізу, теорії апроксимації функцій та їх додатків. З 1975 року почав займатися математичними питаннями механіки твердого деформованого тіла.

Член кореспондент АН СРСР. Виступав на 4 з'їзді математиків СРСР, на Всесвітньому конгресі математиків.¹³⁸

Звичайно, це не всі видатні люди села Лукашеве, лише деякі. Більше інформації можна знайти в музеї села Лукашеве. Я пишаюся тим, що у моєму рідному селі народилися та зростали такі відомі особистості, які зробили великий внесок в розвиток села.

3.4. Родинні історії мешканців села Лукашеве

*Родинна династія Малинків.*¹³⁹

Своє коріння рід започаткував в селі Лукашеве Запорізького району.

Ще за часів пана Лукашевича (1775 р.) проживала прабабуся Анастасія (в селі її прозивали «баба Киця»), була вона невелика на зріст і дуже тендітна; вийшла заміж за Миначкина Івана. В них народилося п'ятеро синів і четверо дочок. Дочки: Мотря, Явдоха, Євдокія і Мавра. З синів вижив Гаврило.

В майбутньому свою долю поєднує одна з дочок Мавра з сім'єю заможного селянина Товкача Івана Івановича. Після реформи 1861 року Товкач Іван Іванович придбав чимало землі (сучасний вимір майже 10 га). Мав четверо добрих коней, тримав корів, свиней. Але улюбленою справою Івана Івановича була цегельня, залишки якої і нині стоять на окраїні села, на захід. У сім'ї Товкачів зростало теж четверо синів і три дочки. Один з них – середній за віком Товкач Лук'ян Іванович – 1880 року народження.

¹³⁷ Кравченко О. Історична довідка про Власова В.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 6 арк.

¹³⁸ Славетні запоріжці. Власов Валентин Федорович. URL: http://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=5528&lang=ukr&news_code= (дата звернення: 16.10.2020).

¹³⁹ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Мій родовід: для музею історії с. Лукашеве Запорізької області.

Хлопець ріс розумний, допитливий і батько вирішив вивчити його на військового офіцера. Закінчивши церковно-приходську школу Лук'ян за вимогою батька поїхав у Київ здобувати знання військового офіцера. На канікули повертався у рідне село. Закінчити навчання і службу не вдалося. Спочатку революція 1905 року, потім революція 1917 року. На цей час помер батько Товкач Іван Іванович, а Лук'яну довелося лишитися біля матері, вести господарство.

Корінні зміни, які відбулися після революції Лук'ян зустрів як належне. І при встановленні радянської влади на селі, пішов працювати в школу вчителем праці. У 1919 році одружився з 16 річною Миначкиною Маврою Максимівною. Мали вони троє дітей: Маруся – 1919 року народження, Катерина – 1921 року народження і Валентин – 1923 року народження.

Рід Малинків теж жителі села Лукашеве. Родовід веде Малинка Іван Трохимович. Походить з бідної багатодітної сім'ї. Був кріпаком пана Лукашевича. Одружившись мав шестеро дітей, двоє померли від холери. Потерпаючи від бідності сім'я увесь час батракувала. З волі батьків Кравченко Марію, теж з бідної сім'ї, віддали заміж за одного з синів Малинків, Івана.

Молода сім'я жила в нестатках, поневіряючи з однієї хати до іншої, бо своєї не було. Уже мали дітей: Єлю – 1914 року народження, Марію – 1916 року народження, Дмитра – 1919 року народження. Рятуючись від голоду виїхали з села Лукашеве в Саратовську область шукати кращої долі. Проте голод 1921 – 1923 років примусив сім'ю Малинків повернутися додому, в село Лукашеве. Сім'я складалася з шести чоловік. У 1920 році народився син Іван, а в 1921 році – Микола. Поселилися в конюшні радгоспу імені Чубаря, а через 2 роки народилася дочка Олександра. Спілка радгоспу імені «Чубаря» допомогла придбати хату, вона і нині стоїть на вулиці Дніпровській.

У 1940 році Малинка Микола і Товкач Катерина одружилися, створивши нову гілку роду двох сімей: Товкачів і Малинків. Сім'я Малинки Миколи та Катерини створилася перед війною. У 1942 році народився син Владислав, але через рік помер. У 1944 році народилася дочка Неля, а в 1946 році – Галина. У

1968 році дочка Неля вийшла заміж за Шургаліна Петра (вихідця із Саратова). Цього ж року народилася у них дочка Анжеліка.

В свою чергу, ставши дорослою, Анжеліка виходить заміж у 1989 році за Керножицького Володимира, рід якого йде з Білорусії. Його батьки, Керножицький Володимир Йосипович та Керножицька Лідія Іванівна, мали семеро дітей (3 дочки і 4 сини). На сьогоднішній день всі, крім старшого сина Сергія, проживають на Запорізькій землі. З життя пішли найменші – Володимир та Юрій.

У Керножицького Володимира та Анжеліки народилася в 1990 році донька – Катерина, а у 1992 році – син Володимир.

В свою чергу, Катерина виходить заміж і має двох дітей, а Володимир жениться і має сина.

Рід має свою індивідуальність. Завдяки тому, що Товкачі славилися як розумні люди, що мали потяг до знань, пішла династія вчителів:¹⁴⁰

Товкач Лук'ян Іванович – вчитель праці з 1919 по 1930 роки чотирикласної Лукашівської школи.

Малинка Катерина Лук'янівна – вчитель молодших класів Лукашівської семирічної школи, мала 47 років безперервного робочого стажу. У 2006 році померла.

Малинка Неля Миколаївна – вчитель історії Лукашівського НВК, мала 44 роки безперервного робочого стажу. У 2017 році померла.

Керножицька Анжеліка Петрівна – вчитель початкових класів та педагог-організатор Лукашівського НВК, у 2018 році – 30 років педагогічного стажу.

Вальцер Катерина Володимирівна – практичний психолог та, в майбутньому, вчитель історії комунального закладу «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II – III ступенів «Козацький ліцей» Запорізької обласної ради.

Від роду Малинків передалися любов до пісні. Все покоління родини, як чоловіче, так і жіноче, добре співає, є учасниками художньої самодіяльності

¹⁴⁰ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Мій родовід: для музею історії с. Лукашеве Запорізької області.

села, а також мають хист до вишивання хрестиком. У родині зберігаються рушники, скатертини, сорочки – вишиті власними руками. Цей дар передається від покоління до покоління. А ще у є реліквія – друге видання «Кобзаря» 1907 року, яке передається від покоління до покоління по жіночій лінії (цей спадок дістався від Товкача Лук'яна Івановича).¹⁴¹

*Родинна історія Костенків.*¹⁴²

Іван Якович Костенко народився 03 липня 1949 року в с.мт. Кушугум Запорізького району в сім'ї трударів-колгоспників. Навчався у ГПТУ №14, здобув робітничу спеціальність. Працював електрослюсарем на Запорізькому електровозоремонтному заводі. З 1968 по 1970 рр. відслужив у лавах Радянської армії. Після служби знову повернувся на завод слюсарем з ремонту електровозів.¹⁴³

У вересні 1974 року І.Я. Костенка було обрано заступником голови Кушугумської селищної ради, а в квітні 1976 року – секретарем парткому радгоспу «Кушугумський».

У період 1970 – 1976 рр. навчався в Мелітопольському інституті механізації сільського господарства та Дніпропетровському інституті залізничного транспорту.

У липні 1983 року за направленням очолив колгосп імені Т.Г.Шевченка у Лукашеве¹⁴⁴, пов'язавши себе з цією територією на все життя. Під його керівництвом, завдяки власній наполегливості та підтримці районної влади, до Лукашевого була заведена питна вода і прокладений газопровід. Всі вулиці і провулки отримали тверде покриття. У 1985 році був збудований двоповерховий дитячий садок, який функціонує й до сьогодні.

¹⁴¹ Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Мій родовід: для музею історії с. Лукашеве Запорізької області.

¹⁴² Чередниченко В. Династія хліборобів : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 2 арк.

¹⁴³ Передвиборна програма кандидата на посаду Лукашівського сільського голови Костенка Івана Яковича. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 14.12.2002. С. 2.

¹⁴⁴ Стіна Н. Хлібороб з мудрим серцем. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 01.07.2017. С. 3.

З листопада 1996 року й по теперішній час працює виконавчим директором ПП «АФ «Славутич». Має більше 55 років трудового стажу, зокрема, у сільському господарстві, майже 40 років.

Упродовж тридцяти років Іван Якович очолював колектив колгоспу. Аж до відомої реформи агропромислового комплексу країни, коли колективні землі розпаювали і передали в оренду.

Свого часу як депутат Запорізької районної ради та депутат Веселівської сільської ради разом з виконавчим комітетом Веселівської сільської ради доклав максимум зусиль для газифікації сіл Надія, Веселе, Зоряне (Урицьке).¹⁴⁵

Найкращі людські якості, разом з дружиною Людмилою Василівною, вони виховали у своїх дітей – доньки Ольги та сина Сергія, який став гідним продовжувачем хліборобської родинної династії.

Сергій Іванович трудову діяльність розпочав у 17 років, працював на олійниці агрофірми ПП «Славутич». З 2005 року очолює фермерське господарство імені Т.Г. Шевченка, що в Лукашевому. Молодий фермер, хлібороб у третьому поколінні. Забезпечує колектив роботою не сезонно, а цілорічно, тут люди мають постійну роботу і стабільну зарплату.

Головне правило діяльності Сергія Івановича – вчасно й сповна розраховуватись з людьми за землю, яку обробляє. Невтомною працею, молодим запалом, впровадженням передового виробничого досвіду та наполегливістю, з вірою в щасливу долю села, молодий аграрій сягає високих виробничих результатів, здобув довіру земляків і всіляко сприяє розвитку малої Батьківщини.¹⁴⁶

На території села проживає ще багато родин, які працюють на розвиток рідного краю. Це родини хліборобів, механізаторів, педагогів, працівників культури та багатьох інших професій. І об'єднує їх любов до свого села, бажання зробити свою малу батьківщину ще кращою.

---

¹⁴⁵ Якименко О. Життя, як стиглий ваговитий колос. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 27.06.2019. С. 9.

¹⁴⁶ Костенко І.Я. Для Лукашевого нами зроблено багато, а в планах – ще більше. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 20.10.2010. С. 5.

Отже, можна зробити висновок, що робота по відбудові села проводилась дуже активно. Але не оминув населення села Лукашеве страшний період – голод 1946– 1947 років, який виник не лише через засуху 1946 року, а й був організований владою. У людей забирали все до останньої зернини, а потім відправляли в тюрму за те, що вони, наважувались знайти на колгоспному полі хоча б яку-небудь поживу. Але варто констатувати, що голод 1946-1947 років в селі Лукашеве був не таким страшним, як в інших селах району.

Незважаючи на труднощі, які спіткали село після війни, об'єднуючись, люди разом змогли подолати їх. Люди засіювали поля зерновими, вручну обробляючи землю, а потім і збирали таким самим способом урожай. Відбудовувалися й колгоспи. Працівники колгоспу неодноразово нагороджувались за сумлінну роботу урядовими нагородами.

У селі були створені умови також і на покращення матеріального рівня трудівників та підвищення їх культурно-освітнього рівня. Загалом, село змогло вийти з післявоєнної кризи. До того ж було відновлено не лише економіку села, а й значно зріс культурно-освітній рівень жителів.

Загалом, на сьогоднішній день село залишається розвиненим краєм. Але не зважаючи на це, кількість населення скорочується, це в головному пов'язано з еміграцією молодого покоління до великих міст. Також, в селі працюють культурні заклади, представлені в першу чергу будинком культури, бібліотекою та краєзнавчим музеєм. Окрім того, в селі Лукашеве продовжують працювати навчальний заклад, а саме: Лукашівський навчально-виховний комплекс ЗНЗ – ЗДО. Щодо економічного розвитку села, то головною галуззю економіки тут продовжує бути сільське господарство.

Отже, значний період розвитку, а саме від Російської імперії до періоду незалежності в Україні протікали бурхливі події: революція, встановлення радянської влади, воєнні роки, голод, післявоєнна відбудова, період перебудови та встановлення незалежності. Варто зауважити, що ці події були характерними як для локальної історії села Лукашеве, так і для інших великих регіонів України.

ВИСНОВКИ

Вивчення проблематики локальної історії на теренах України не являється новим явищем в науковій сфері. Але варто зауважити, що дослідження окремих аспектів, наприклад вивчення локальної історії села Лукашеве Запорізького району Запорізької області являється достатньо актуальним, так як дає змогу зрозуміти наскільки важливу роль посідає дане поселення в специфіці локально-регіональних студій. До того ж, дана проблематика дає можливість простежити як відбувалося зародження села та його історичний розвиток, починаючи від часу його заснування до сьогодення.

В результаті проробленого дослідження були зроблені наступні висновки. Проаналізувавши теорію локально-історичних досліджень, було встановлено, що вони, займаються вивченням людини та її культури. На сьогодні історичне знання значно розширила свій об'єкт дослідження, а це неминуче породжує потребу в нових підходах і новій дослідницькій проблематиці. З'являється нове, широке розуміння культури, яке, безумовно, накладається на вивчення історії окремих населених пунктів. В свою чергу, дослідницьке поле також значно розширюється, погляд дослідника все частіше зупиняється на тому, що ще донедавна вважалось неважливим, об'єктом дослідження все частіше стає окремий населений пункт, в якому науковці зосереджують свою увагу на економічній, політичній, соціальній, культурній історії визначаючи його значимість у контексті світової історії. Все частіше дослідники зупиняються на історії конкретної людини із її болями і переживаннями, уявленнями та інтересами.

В історичному розвитку Лукашівський край пройшов ті ж самі періоди, які були характерні для історії України в її сучасних межах. Варто констатувати, що це були такі етапи як: скіфський період, половецька епоха, часи Дикого Поля, період Литовсько-Польської експансії, Вольності Війська Запорізького, епоха Російської імперії, Радянського Союзу та здобуття незалежності.

Дослідивши шлях інституалізації села Лукашеве починаючи від моменту заснування до 30-х років ХХ століття, було з'ясовано, що головним чинником його створення були козацьке заселення та російська колонізація краю.

Серед основних теорій походження назви села Лукашеве варто виділити наступну – назва села походить від поміщика Лукашевича, яке у 1770 році дісталось у власність з усіма його жителями як подарунок цариці Катерини II.

Загалом, на кінець ХVIII ст. населенні пункти, новостворені населені пункти півдня України починали своє активне становлення та розвиток, як і село Лукашеве.

Таким чином, можна констатувати, що для історії села Лукашеве та його розвитку, родина Лукашевича зробила значний внесок.

Висвітливши соціально-економічний розвиток села від 20 – 30-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст. було з'ясовано, що його особливий зріст відбувся зі встановленням радянської влади. Згодом, для ідеологічного перевиховання місцевого населення в дусі марксизму-ленінізму, а також для боротьби з релігією в селі утворювалися більшовицькі осередки.

Голодомор 1932 – 1933 років більш позначився на історії Лукашевого, жодної тваринки не залишилось у селі, жодної травинки навесні 1933 року не пропускали зголоднілі лукрашівці, проте, за словами Малинки Нелі Миколаївни, масової загибелі селян, як це було у інших селах, не спостерігалось. Посприяла наближеність до обласного центру, де саме в ті роки будували Дніпрогес і Металургійний комплекс «Запоріжсталь». Більшість односельчан, працездатного віку, працювали на новобудовах отримуючи харчовий пайок.

Друга світова війна не оминула село й принесла значні матеріальні втрати та людські жертви. Загалом, на фронтах війни загинуло близько сто сорока жителів села. Їх прізвища викарбувані на меморіальному комплексі в селі Лукашеве.

Робота по відбудові села в повоєнну епоху проводилась дуже активно. Але не оминув населення села Лукашеве страшний період – голод 1946-47 років, який виник не лише через засуху 1946 року, а й був організований владою. У

людей забирали все до останньої зернини, а потім відправляли в тюрму за те, що вони, наважувались знайти на колгоспному полі хоча б яку – не будь поживу. Але все таки, голод 1946-1947 рр. в селі Лукашеве був не таким страшним як в інших селах району.

Незважаючи на труднощі, які спіткали село після війни, об'єднуючись, люди разом змогли подолати їх. Люди засіювали поля зерновими, вручну обробляючи землю, а потім і збирали таким самим способом урожай. Відбудовувалися й колгоспи. Працівники колгоспу неодноразово нагороджувались за сумлінну роботу урядовими нагородами.

У селі були створені умови також і на покращення матеріального рівня трудівників та підвищення їх культурно – освітнього рівня. Загалом, село змогло вийти з післявоєнної кризи, і не тільки відновити економіку села, а й значно підняти культурно – освітній рівень жителів.

Проаналізувавши тенденції сучасного життя в селі Лукашеве, було встановлено, що на сьогоднішній день поселення залишається достатньо розвиненим краєм. Але варто зауважити, що не зважаючи на це, кількість населення скорочується. В свою чергу, це пов'язано з еміграцією молодого покоління до великих міст. Та незважаючи на такі тенденції, в селі працюють культурні заклади, представлені в першу чергу будинком культури, бібліотекою та краєзнавчим музеєм. Окрім того, в селі Лукашеве продовжує працювати навчальний заклад, а саме Лукашівський навчально-виховний комплекс ЗНЗ – ЗДО. Щодо економічного розвитку села, то головною галуззю економіки тут продовжує бути сільське господарство.

Загалом, саме завдяки локально-історичним дослідженням, можна простежити в повному обсязі вивчення історії певного населеного пункту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. 140 років від дня народження першого професійного борця в історії Запоріжжя - Федора Федоровича Гурського (1876 - 1945 рр.). URL: <http://zntulib.blogspot.com/2016/02/140-1876-1945.html> (дата звернення: 15.10.2020).
2. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). Ф.Р. 235, оп. 1, спр. 765; оп. 2, спр. 46, 157; оп. 3, спр. 42; оп. 4, спр. 75, 111, 114; оп. 5, спр. 1, 70, 77.
3. ДАЗО. Ф.Р. 237, оп. 1, спр. 133, 176.
4. ДАЗО. Ф.Р. 242, оп. 1, спр. 4, 6.
5. ДАЗО. Ф.Р. 264, оп. 1, спр. 2, 5, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 35, 48, 49, 52, 53, 57, 59, 72, 73, 77, 92, 94, 104, 115, 116, 124, 128, 131, 132, 135, 144, 145, 149, 151; оп. 5, спр. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 360, 364, 368, 373, 379, 396, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 444, 446, 453, 456, 458, 461, 462, 495, 499, 500, 501, 502, 505, 506, 507, 517, 525, 526, 527, 534, 545, 546, 551, 552, 553, 554, 576, 1А, 2А, 3А, 5А, 8А, 12А.
6. ДАЗО. Ф.Р. 1636, оп. 1, спр. 1, 2.
7. Запорізьке педагогічне училище. Пам'ять серця 1920-2000. Запоріжжя, 2002.
8. Запорізькому району 80 : Широківська ОТГ. URL: http://zrda.gov.ua/zaporizkomu_raionu_80/7367-selo_avgustinivka.html (дата звернення: 05.09.2020).
9. Кравченко Л. Лукашівка-Лукашеве. *Червоний промінь* : видання Запорізької районної державної адміністрації, 26.05.1999. С. 2.
10. Кравченко О. Історична довідка про Власова А.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 15 арк.
11. Кравченко О. Історична довідка про Власова В.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 6 арк.
12. Кравченко О. Історична довідка про Гурського Ф.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 3 арк.

13. Кравченко О. Історична довідка про Лаппу В.М. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 3 арк.

14. Кравченко О. Історична довідка про Пустовойтова Л.Ф. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 4 арк.

15. Король цепей Федор Гурский побеждал на цирковой арене даже чемпиона чемпионов Ивана Поддубного. URL: https://zurnalist.io.ua/s1194879/korol_cepuy_fedor_gurskiy_pobejdal_na_cirkovoy_arenе_daje_chempiona_chempionov_ivana_poddubnogo (дата звернення: 15.10.2020).

16. Костенко І.Я. Для Лукашевого нами зроблено багато, а в планах – ще більше. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 20.10.2010. С. 5.

17. Пам'яті вчителя вчителів. URL: <http://www.zpk.zp.ua/index.php/vikhovannya/2-uncategorised/33-pamyati-vchitelya-vchiteliv> (дата звернення: 16.10.2020).

18. Пам'ятник «королю ланцюгів» Федору Гурському біля Запоріжжя. URL: <https://www.shukach.com/uk/node/56792> (дата звернення: 15.10.2020).

19. Передвиборна програма кандидата на посаду Лукашівського сільського голови Костенка Івана Яковича. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 14.12.2002. С. 2.

20. Сайт Широківської громади. URL: <https://shyroke.org.ua> (дата звернення 27.09.2020).

21. Славетні запоріжці. Власов Валентин Федорович. URL: http://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=5528&lang=ukr&news_code= (дата звернення: 16.10.2020).

22. Стіна Н. Хлібороб з мудрим серцем. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 01.07.2017. С. 3.

23. СЦБ и связь. URL: http://old.vniizht.ru/files/file_87/wissen_7_4.pdf (дата звернення: 16.10.2020).

24. Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Мій родовід: для музею історії с. Лукашеве Запорізької області.

25. Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Історія села Лукашеве.
URL:

<https://m.facebook.com/groups/291869187953224?view=permalink&id=292819241191552> (дата звернення: 05.09.2020).

26. Усні свідчення Малинки Нелі Миколаївни. Один день у селі Лукашеве.
URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=337758470138904&id=100017142614317 (дата звернення: 05.09.2020).

27. Храм в честь Успенія Пресвятої Богородиці, с. Лукашево. URL: <https://hramzp.ua/church/khram-v-chest-uspeniya-presvyatoy-bogoro-3> (дата звернення: 05.09.2020).

28. Чередниченко В. Бургомістр-загадка. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 22.06.2002. С. 5.

29. Чередниченко В. Династія хліборобів : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області*. 2 арк.

30. Чередниченко В. Педагог від Бога. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 31.08.2013. С. 2.

31. Чередниченко В. Розповідають очевидці... *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 28.12.2005. С. 4.

32. Чередниченко В. Роки лихоліття очима Катерини Савченко. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 16.06.2001. С. 2.

33. Чередниченко В. Спогади сина солдата. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 14.04.2001. С. 2.

34. Чередниченко В. Три медалі «За відвагу». *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 04.05.1985. С. 4.

35. Чередниченко В. Три похоронки смерть підписала солдату. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 25.10.2003. С. 3.

36. Широківська громада. Звіт-2019. URL: <http://shyroke-agency.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/zvit-2019.pdf> (дата звернення: 27.09.2020).

37. Якименко О. Життя, як стиглий ваговитий колос. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 27.06.2019. С. 9.

Монографії та наукові статті:

38. Антонов А.Л. Курганний могильник у села Лукашево. *Музейний Вісник*. 2010. №10. С.58-59.

39. Археологія УРСР. Том 3. Ранньослов'янський та давньоруський періоди. Київ: Наукова думка, 1975. 502 с.

40. Бодянський О.В. Скіфське поховання поблизу Запоріжжя. *Археологія*, 1972. Вип. 7. С. 97.

41. Веселова О. М., Ланченко П. П. Ще одна трагічна сторінка історії України. Голод в Україні 1946–1947 рр. *УІЖ*. 1995. №6. С. 12-16.

42. Верменич Я.В. Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення. *Історико-географічні дослідження в Україні*. Київ : Інститут історії України, 2004. №7. С.29-47.

43. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні. *Український історичний журнал*. Вип. 6. Київ, 2002. № 2. С. 3–26.

44. Верменич Я.В. Концептуалізація історичної регіоналістики в системі соціогуманітарного знання. *Україна соборна : збірник наукових статей*. Вип. 1. Київ, 2004. С.112.

45. Верменич Я.В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень. *УІЖ*, 2010. №4. С.156-169.

46. Верменич Я.В. Міська історія України: проблеми початкового датування : науково-довідкове видання / відп. ред. Я. Верменич. Київ : Інститут історії НАН України, 2010. – 140 с.

47. Верменич Я.В. Поняття «регіональна історіографія» в сучасному українознавстві: зміст, структура, дослідницькі методи. *Проблеми історії України : факти, судження, пошуки*. Вип. 6. Київ, 2002. С. 6.

48. Верменич Я.В. Регіоналістика як міждисциплінарний науковий напрям: український контекст. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: збірник статей*. Вип. 9. Київ, 2005. 231 с.

49. Верменич Я.В. Роль і місце історичної регіоналістики в системі соціогуманітарних наук. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти : збірник статей*. Київ, 2002. Вип. 20 21. С. 79.

50. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: збірник статей*. Вип. 7. Київ, 2003. 516 с.

51. Віровнік С. П. За відродження села і соціальну справедливість. *Радянське життя*. 15 січня 2000. С. 5–7.

52. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. Київ: Генеза, 2000. 249 с.

53. Даронін В. Г. У цих людей не гріх повчитись. *Зоря*, 16.11.2006. С. 4–7.

54. Дорошко Н. Тройная коса смерти. Голодоморы в Советской Украине: организаторы и исполнители. *Ежедневная всеукраинская газета*, 24.11. 2007. № 205. С.12.

55. Дружинина Е. И. Южная Украина в 1800– 1825 гг. Москва: Наука, 1970. 383 с.

56. Зіневич Н. Локальна історія: виклики і перспективи. *Регіональна історія України : збірник наукових статей*, 2010. №4. С. 27-46. URL: http://resource.history.org.ua/publ/regions_2010_4_27 (дата звернення: 30.09.2020).

57. Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. Київ. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. 765 с.

58. Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник : Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони. Вип. 1. Запоріжжя: Тандем-У, 2004. 211 с.

59. Ковальська-Павленко І.М. Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів. *Грані*, 2014. №6. С.161–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_6_31 (дата звернення: 11.09.2020).

60. Колесник І. Регіональна історія та регіональна історіографія / Колесник І. // Регіональне і загальне в історії. - Дніпропетровськ, 1995. - С. 147–180.

61. Коляструк О.А. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці. *УІЖ*, 2007. № 1. С. 177.

62. Кривцова-Гракова О.А. Степное Поволжье и Причерноморье в эпоху поздней бронзы. *МИА*. Москва, 1955. № 46. С.165.

63. Кухаренко Ю.В. Поселення і могильник полів поховань в селі Привільному. *СА*, 1955. С.125-152.

64. Маковійчук І.М., Пилявець Ю.Г. Голод на Україні у 1946– 1947 роках. *УІЖ*. 1990. №8. С.17.

65. Скіфські поховальні пам'ятники степів Північного Причорномор'я. Київ, 1986. С.49.

66. Список археологічних пам'яток Дніпровського Надпоріжжя. Київ, 1990. С. 30.

67. Телегін Д.Я., Нечитайло А.Л., Потехіна І.Д., Панченко Ю.В. Средньостогівська і Новоданилівська культури енеоліту Азово-Чорноморського регіону. Луганськ, 2001. С.21.

68. Телегін Д.Я. Пам'ятники мезоліту на території Української РСР. Київ, 1985. С.73.

69. Тиханова М.А. Про локальні варіанти черняхівської культури. *СА*, 1957. № 4. С.174-175.

70. Тощев Г.Н., Ельников М.В., Дровосекова О.В. Древности запорожского края. (Материалы к Своду памятников истории и культуры). : Запорожье, 2003. 124 с.

71. Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 20-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2005. 36 с.

72. Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. Перша половина 40-х років ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2006. 80 с. (з додатком).

73. Чиженок Ю.А. Село Лукашеве Запорізького району. 70-ті роки ХХ століття: Історико-краєзнавчий нарис. Запоріжжя, 2007. 80 с. (з додатком).

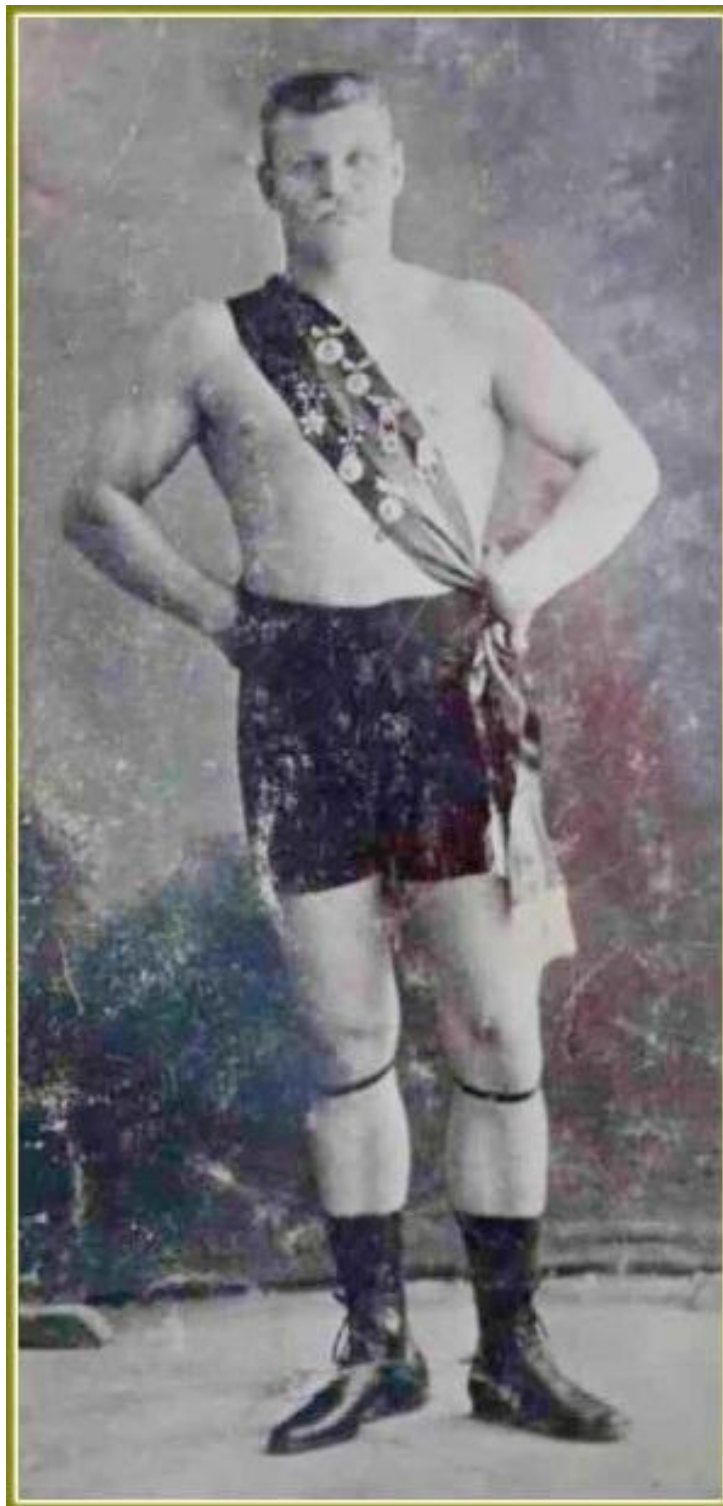
74. Шарафутдінова І.М. Степове Подніпров'я в епоху пізньої бронзи. Київ, 1982. С.77.

75. Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження в Україні (1917-1957). Київ, 1957. С.129.

ДОДАТКИ

Додаток А

Гурський Федір Федорович

Джерело: Сайт журналіста Володимира Шака. Король цепей Федор Гурский побеждал на цирковой арене даже чемпиона чемпионов Ивана Поддубного. URL: https://zurnalist.io.ua/s1194879/korol_cepuy_fedor_gurskiy_pobejdal_na_cirkovoy_arenе_daje_chempiona_chempionov_ivana_poddubnogo (дата звернення: 15.10.2020).

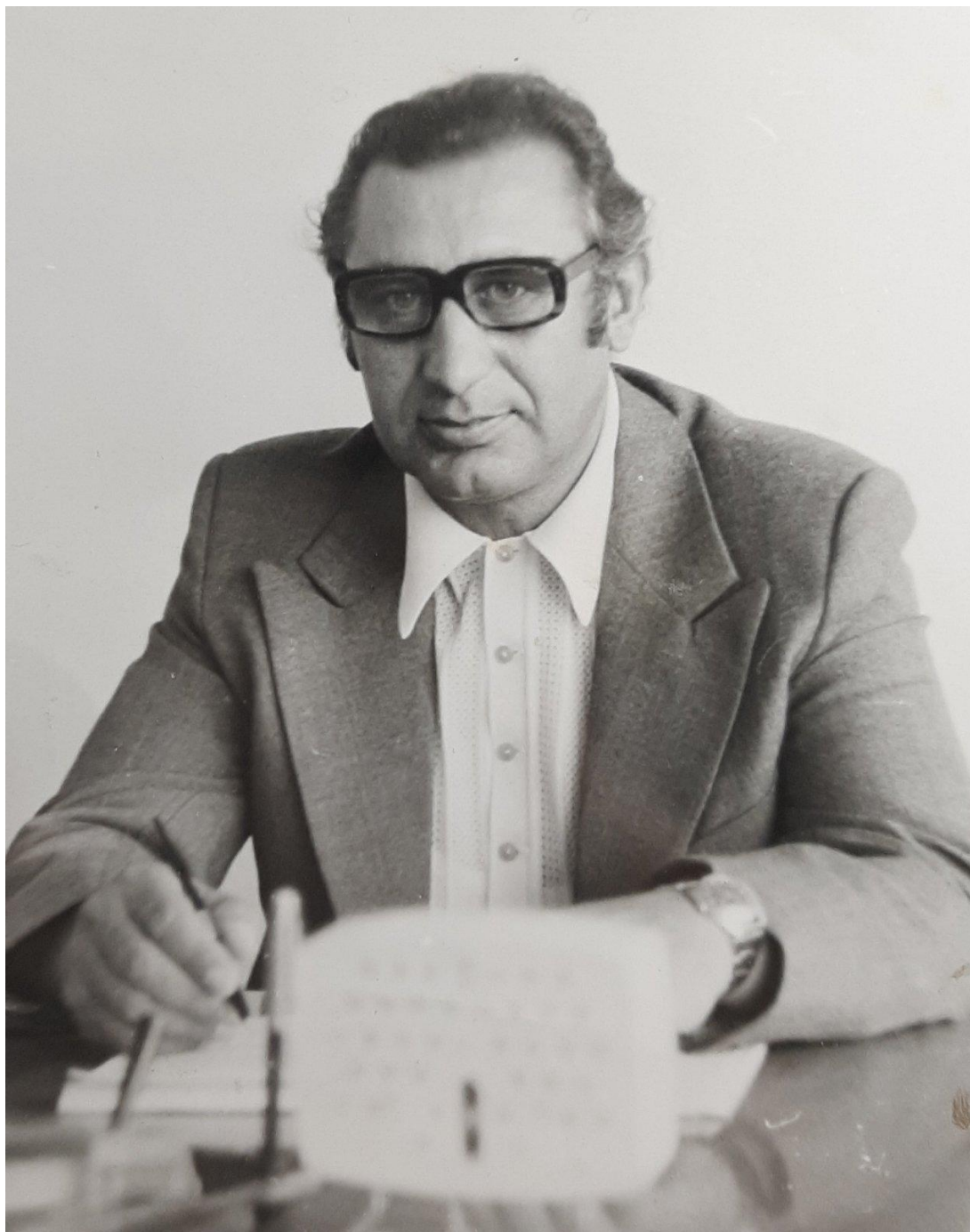
Лаппа Володимир Миколайович

Джерело: Кравченко О. Історична довідка про Лаппу В.М. : *Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області.* 3 арк.

Пустовойтов Леонтий Филимонович

Джерело: СЦБ и связь. URL: http://old.vniizht.ru/files/file_87/wissen_7_4.pdf
(дата звернення: 16.10.2020).

Власов Анатолій Федорович

Джерело: Чередниченко В. Педагог від Бога. Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації, 31.08.2013. С. 2.

Власов Валентин Федорович

Джерело: Кравченко О. Історична довідка про Власова В.Ф. : Рукописний фонд музею історії с. Лукашеве Запорізької області. 6 арк.

**Спогади про війну 1941-1945 років (творчий доробок Володимира
Чередниченка)**

Три медалі "За відвагу"

Коли проводяться зустрічі з ветеранами війни, помічаєш, що кожного разу все менше залишається тих, хто в грізні роки лихоліття відстояв від коричневої чуми фашизму завоювання Великого Жовтня.

Одного разу, коли учні Лукашівської восьмирічної школи проводили зустріч з ветеранами війни і праці, серед тих, кого Вітчизна за героїзм в роки війни і в мирний час відзначила бойовими і трудовими орденами і медалями, мою увагу привернули відзнаки Василя Ісаковича Голованя.

Серед багатьох нагород за героїзм в роки Великої Вітчизняної війни я звернув увагу на три медалі "За відвагу" і попросив В.І. Голованя розповісти, на яких фронтах заслужено їх.

У 1927 році юнаком працював В.І. Головань на заводі «Ковкий чавун» формувальником. Потім пішов на тільки-но організовані курси зв'язківців. А коли закінчив курси, працював на установленні телефонного зв'язку в селах Запорізької області.

Потім перейшов у рідне село електриком. Невдовзі військові збори, де й застала В.І. Голованя війна. Важкими були перші місяці війни.

Коли наші війська перейшли в наступ, для оперативних дій потрібен був надійний зв'язок між підрозділами. Під свистом куль протягував гвардії рядовий В.І. Головань телефонну лінію. Весь час на передньому краї оборони і наступу.

Важкими були бої при форсуванні Дністра, та коли водний рубіж було подолано, Василь Ісакович одержав першу медаль "За відвагу". Вже з визвольною місією переступивши кордон і форсуючи Дунай, В.І. Головань одержав другу медаль "За відвагу" за терміново прокладений телефонний зв'язок в небезпечній обстановці.

Переможцем повернувся гвардії рядовий додому. Глянув на рідне село, і йому здалося, що не можна дати ладу зруйнованому гітлерівцями колгоспному

господарству. Василь Ісакович відчув, що на його совісті лежить відновлення електромережі в селі, щоб відроджений Дніпрогес дав світло колгоспові.

У 1946 році В.І. Голованя запросили в районний військкомат, де йому вручили бойову нагороду - третю медаль "За відвагу", яка знайшла його в мирний час.

В той час кожні руки потрібні були господарству. Роботящим не знали ціни. Василя Ісаковича послали в будівельну бригаду. І попрацював до виходу на заслужений відпочинок. Багато збудовано ним за час роботи будівельником в колгоспі.

Вже маючи пенсійну книжку на руках, ветеран пішов працювати сторожем, звик завжди бути з людьми.

Василь Ісакович проводить велику виховну роботу з місцевою молоддю, його запрошують до школи червоні слідопити, де розповідає ветеран війни і праці про своє минуле, а також про героїзм радянських людей в перші роки колгоспного становлення і в роки Великої Вітчизняної війни та відбудови рідного колгоспу після Великої Перемоги.

Джерело: Чередниченко В. Три медалі «За відвагу». *Червоний промінь*: видання Запорізької районної державної адміністрації, 04.05.1985. С. 4.

Спогади сина солдата

Кінець примхливого двадцятого століття.

Пішло життя, за обрій попливло.

І літ важких, війни і лихоліття,

Як ніби зовсім не було.

Зінаїда БЕБЕШКО

Указом Президента відтепер 22 червня буде відзначатися як День всенародної пам'яті жертв війни.

140 лукашівців не повернулися до своїх родин, загинувши в боях з коричневою чумою на різних фронтах війни, їхні прізвища викарбувані на постаменті меморіального комплексу в селі Лукашевому.

Якось одного разу тут мою увагу привернув односельчанин Іван Ілліч Сюрмаков, який прийшов до священного місця зі своїми внучка ми Кариною та Аннушкою. Розговорилися. І я дізнався, що він розповідав дівчаткам про свого батька, ім'я якого теж серед визволителів, які ціною свого життя наближали Перемогу.

Про свого батька Іллю Борисовича Сюрмакова Іван Ілліч знає лише з розповідей своєї матері Катерини Петрівни. Ще не встиг зняти військову шинель старшина Сюрмаков, який при участі у фінській військовій кампанії, як 23 червня 1941 року був мобілізований на Велику Вітчизняну війну. Його сні Іван народився у 1941 році вже в окупованому селі Лукашеве.

Важко було Катерині Петрівні з сином, адже чоловік був комісаром, і вона боялася, щоб не розстріляли. Та, спасибі добрим людям, допомогли вижити.

Коли було звільнене село, почали надходити перші трикутники-листи з фронту від капітана — політрука. Ті листи є сімейною реліквією. На фронті Ілля Борисович дізнався, що нього є син. Та не довелося його побачити, потримати на руках, бо в 1944 році, визволяючи Україну від завойовників, загинув гвардії капітан Ілля Борисович Сюрмаков.

...Коли закінчив сім класів син фронтовика, пішов працювати в колгосп. Далі вчитися не довелось, У 1960 році Іван пішов служити в армію, на Чорноморський флот. Рік навчався на моториста, а потім його призначили мотористом на військовий тральщик.

Запам'яталися сільському хлопцеві перші морські походи до Румунії, Болгарії, Албанії. Зростала військова майстерність: Іван був призначений командиром моторного відділення.

На все життя запам'ятався Івану Сюрмакову похід до Індонезії, куди вони переганяли військові кораблі, які в той час керівник Радянського Союзу М.С. Хрущов подарував військово-морським силам цієї країни. Два місяці вони навчали і передавали свій досвід індонезійським військовим морякам. Назад поверталися до Владивостока, далі потягом у Севастополь. І знову походи...

Майже за 5 років служби у ВМФ побачив багато країн. Повернувся в рідне село класним спеціалістом, мічманом зі значками "Відмінник ВМФ", "За дальні походи". Як йому тоді хотілося, щоб його побачив батько і дізнався, що син теж вірно служить Вітчизні.

Після армії Іван Сюрмаков повернувся в рідний колгосп, де вивчився на водія. Зараз він працює слюсарем в ТОВ "Лукашеве".

Завжди в День Перемоги вони всією сім'єю приходять до меморіального комплексу, щоб покласти квіти, вшанувати пам'ять батька, дідуся, прадідуся.

Джерело: Чередниченко В. Спогади сина солдата. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 14.04.2001. С. 2.

Роки лихоліття очима Катерини Савченко

Всю свою сількорівську діяльність розповідаю на сторінках районного часопису про односельчан, які мужньо воювали на всіх фронтах Великої Вітчизняної війни. Тепер маю намір представити тих, хто війну сприйняв дитячими серцями. Хто востаннє бачив свого батька, що пішов на фронт. Багато з них не повернулися — діти лишилися напівсиротами, дружини — солдатськими вдовами.

Катерина Савченко, саме на її подвір'я я завітав поспілкуватися, закінчила шість класів Лукашівської школи. У сьомий вже не ходила, бо почалася війна. У роки лихоліття втратила слух. Спілкувалися ми з нею за допомогою ручки та паперу.

Сім'я Савченків мала п'ятеро дітей. Батько помер за п'ять років до початку війни. Юній Катерині частенько доводилось ходити до міста Запоріжжя, купувати харчі, щоб прогодувати менших братів-близнюків Вітю і Колю.

22 червня 1941 року, це була неділя, стоячи з братами в черзі за хлібом, почула по радіо виступ Молотова про те, що почалася війна. Заголосили жінки. Повертаючись додому бачила, як вулицями міста Запоріжжя крокували колони солдат. Вони йшли й співали: "Если завтра война, так мы пели вчера, а сегодня война наступила...".

Зима 1941-го була сніжною, кучугури височіли до двох метрів. Гітлерівці виганили цивільне населення на розчистку дороги. Теплої одежини не було, тому на цих роботах дівчина застудилася і дуже захворіла, Після чого залишилася назавжди глухою.

Старшу сестру Ліду фашисти у 1942 році вивезли до Німеччини. Там українська дівчина потрапила до концтабору "Освенціум". Можливо, саме глухота врятувала Катерину від "німецького раю", але не від такої роботи риття окопів.

Один з осінніх днів 1943 року навічно закарбувався у пам'яті Катерини. У небі села Лукашевого з'явився зорекрилий літак. Фашистські міссери, ніби шуліки, накинулися на сміливця. Сили були нерівні. Залишаючи чорний шлейф, радянський літак зікірував на землю. Пілот встиг вистрибнути, але спустився на парашюті прямо до "лап" ворога. Лукашівці, хто спостерігав за повітряним боєм, побігли за село, де приземлився пілот, аби на нього подивитися. Фашисти всіх розігнали, схопили льотчика і у супроводі бургомистра, на підводі, привезли полоненого до школи, де розмістився госпіталь. Увесь закривавлений, з одірваною ногою, він незабаром помер.

Сільські жінки обмили його тіло, переодягли і поховали на місцевому кладовищі. А поготів, йдучи на роботу через цвинтар, Катерина побачила на могилі загиблого пілота, придавлений шматком скла аркуш паперу з адресою: Алтайський край, Каменцький район, село Гонухово, Бакуринський Олександр Дмитрович, 1925 року народження.

Дитяча пам'ять зафіксувала і сховала у своїх лабіринтах цю адресу.

Після Перемоги прошуміло сімнадцять мирних весен. У всіх містах і селах країни почали збирати останки полеглих у війні солдатів і офіцерів та зносити до братських могил. Лукашівці біля Будинку культури звели пам'ятник на братській могилі, де захоронили визволителів села рядових Ізраїля Роздольного, Івана Шевченка, Параску Лавреньову, Михайла Неголу, Павла Лениса, Андрія Іванова, Пахома Брюховецького. Прізвище пілота загубилося. Голова сільради Іван Гунько (нині покійний) звернувся до односельчан з

проханням допомогти встановить ім'я невідомого льотчика. І тут у пам'яті Катерини Савченко спливла давно прочитана адреса. Здивований керівник сільради не міг повірити в таке диво. Щоб розвіяти сумніви, Катерина сама написала листа за тією адресою. Перша відповідь надійшла від двоюрідного брата Олександра Бакуринського, а потім від – рідної сестри. Стало відомо, що пілот мав військове звання лейтенанта. Сестра Бакуринського кілька разів приїжджала на могилу брата. Після розпаду Радянського Союзу добиратися із Свердловська їй стало тяжко. Тепер надсилає листи Катерині Савченко, адже дякуючи саме їй, на одного невідомого захисника Вітчизни стало менше.

Джерело: Чередниченко В. Роки лихоліття очима Катерини Савченко. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 16.06.2001. С. 2.

Бургомістр-загадка

Він з'явився у нашому селі 1942 році під час окупації. Минуло вже 60 років, але Вілія і сьогодні згадують мої земляки. Для них він залишився бургомістром-згадкою.

Так, у 1943 році він відкрив церкву у приміщенні, де до цього був госпіталь. Першим і вінчався в ній із місцевою сільською дівчиною Катериною, яка дуже сподобалася.

Або інший випадок. Бургомістр Вілій врятував двох радянських льотчиків, яких було збито над селом. Один з них помер від ран і був захоронений на місцевому цвинтарі, а іншого, підлікувавши у німецькому шпиталі, він переправив через лінію фронту.

Коли радянські війська наприкінці 1943 року звільнили село Лукашеве від фашистських загарбників, Вілій, провівши німців до села Широкого, повернувся і урочисто зустрічав радянські війська. На мітинг, який відбувся на його подвір'ї, зібралось все село.

По війні був головою колгоспу, потім його на цій посаді змінив відомий борець Федір Гурський. А Вілій став молотобійцем у місцевій кузні, працював разом з Іваном Івановичем Візирем.

Якось до них завітав голова колгоспу Федір Гурський, А Вілій візьми та й запитай – чого це він перестав займатися боротьбою, може, сили здають? У відповідь Федір Федорович поклав Вілієві руку на плече, той аж присів.

Вілія Рудика, колишнього бургомістра, мої земляки не бачили з 1946 року, коли він був заарештований і висланий із села. У Лукашевому залишилися дружина з сином, який трагічно загинув під час служби в радянській армії. Кажуть, дружина зараз мешкає у Запоріжжі.

Багато моїх односельців й донині пам'ятають дивного бургомістра, вважають, що саме він врятував село, де на той час перебувало майже 10 тисяч осіб.

Історики стверджують, що хоча вже минуло понад 60 років з дня початку війни, ще залишилися незаповненими чимало її сторінок. Одна з таких - бургомістр-загадка Вілій Рудик.

Джерело: Чередниченко В. Бургомістр-загадка. *Червоний промінь:* видання Запорізької районної державної адміністрації, 22.06.2002. С. 5.

Три похоронки смерть підписала солдату...

Дмитро Іванович Малинка, досвідчений хлібороб, учасник кількох воєн, інвалід Великої Вітчизняної війни, на жаль, нині покійний, але пам'ять про славного предка у родині Малинків жива. Його портрет, обрамлений гарно вишитим рушником, висить у будинку сина Володимира на видному місці. Поруч, на килимку, бойові нагороди. І правнучки, одинадцятирічна Оля та семирічна Юля, пояснили мені, коли я у справах зайшов до їхньої оселі, що Дмитро Іванович воював з фашистами, визволяючи рідну землю. А неповторні вишиванки створили бабуся Тоня та прабабуся Олександра. Говорили про своїх рідних з повагою та гордістю, сяючи променистими очима.

Володимир Дмитрович розповідає про батька хвилюючись, крадькома витираючи непрохані сльози. І хоч Дмитра Івановича немає в живих, я вважаю, що землякам варто знати про цю мужню людину.

Закінчивши Лукашівську школу у 1932 році, Дмитро Малинка по дався на курси трактористів, а після цього доля привела молодого механізатора до Лисогірки, у радгосп імені Ворошилова. У тракторній бригаді обіди хліборобам готувала вправна, молода куховарка Шура. Вона припала до душі Дмитру. Незабаром їй весілля відгуляли, а коли народилася донечка - назвали Марусею. Та недовго втішався Дмитро сімейним життям, - провела його Шура до лав Червоної Армії.

Потрапив до танкового полку, який дислокувався у Благовіщинську на Амурі. На цій далекосхідній землі "броневой ударный батальйон" пізнав гіркоту втрат і радість перемог. У бойових діях на Халхін-Голі брав участь і Дмитро. Саме звідти прийшла на нього похоронка. Стати вдовою у молоді роки з маленькою дитинкою на руках неймовірно важко. І матеріально, і морально.

Можна лише уявити радість Шури того незабутнього дня, коли Дмитро повернувся додому, помилуваний смертю.

Мирний труд хлібороба знову перервали військові сурми. Цього разу Дмитро вже брав участь у карело-фінській війні. Далі – Західна Україна. Довелося Шурі одягти чорну хустку вдови, бо отримала вдруге похоронку на чоловіка. Тільки десь у найпотаємнішому куточку серця жевріла надія: можливо це знову помилка. Так і вийшло. Дмитро повернувся додому, приступив до мирної праці. Його призначили бригадиром тракторної бригади. Здавалося, що вже закінчилися всі війни які випали на долю хлібороба Малинки. У його дружній сім'ї народився син Володимир. Життя котилося сонячним колесом і колосилося золотим колосом. Та знову війна...

Досвідчений воїн, сержант-танкіст Дмитро Малинка перших днів цієї кривавої, жорстокої катастрофи був на передовій лінії вогню. Відступ... сльози жінок і матерів, їх розпачливе: "На кого ж ви нас покидаєте?" - пекли серця. Коли розпочався наступ, Радянська Армія погнала фашистських зайд, доля

подарувала Дмитру участь у визволенні рідних місць – Запоріжжя, України. Це були незабутні дні, незважаючи на поранення. Підлікувавшись у шпиталі, знову повернувся на фронт, тільки тепер вже командиром піхотного відділення.

Йшли бої за визволення Румунії. Перед черговим наступом на фашистів командир відділення Малинка вирішив перевірити, чи надійні окопи вирили солдати. Тут в один з них і вцілів снаряд. Втрачаючи свідомість, Дмитро почув, як понеслося по шерензі бійців, що піднялися у наступ "Командира вбито!"

І знов полетіла до сім'ї похоронка. А Дмитро Іванович вижив... Його підібрали санітари і відправили лікуватися до Дніпропетровська. Зі шпиталю він написав дружині листа. Через деякий час і сам повернувся додому без ноги, але живий і такий довгоочікуваний.

Кілька років Дмитро Іванович був незмінним головою ревізійної комісії колгоспу, працював сторожем, жив повнокровним життям. І зробив все, щоб нащадки могли гордитися ним.

Джерело: Чередниченко В. Три похоронки смерть підписала солдату. *Червоний промінь: видання Запорізької районної державної адміністрації*, 25.10.2003. С. 3.

Розповідають очевидці...

Двадцять дев'яте грудня пам'ятне багатьом лукашівцям не лише як переддень Нового року, а ще й тому, що цього дня у 1943 році червоноармійці визволили Лукашеве від фашистських окупантів.

Нині село відзначатиме вже 62-у річницю з дня визволення. Про події 1943 року згадує подружжя Курило – Володимир Матвійович та Віра Іванівна. Обом було по 14 років, коли розпочалася Велика Вітчизняна війна. "Зима сорок першого, – розповідає Володимир Матвійович, – насипала кучугури снігу, принесла тріскучі морози, замела дороги. Фашисти на розчистку транспортних артерій зганяли все населення Лукашевого, навіть дітей. Батьки намагалися сховати їх і від тих робіт, і від вивезення до Німеччини.

Жилося лукашівцям під фашистським ігом важко, до того ж кожна сільська оселя прихистила дві, а то й три сім'ї біженців. З ними ділили їжею і теплом.

У 1942 році в Лукашевому з'явився бургомістр - німець Вілій Рудик. Йому вдавалося стримувати лють місцевих поліцаїв, які інколи поводитися гірше завойовників. Особливо тяжко жилося лукашівцям восени 1943 року, бо почали доходити чутки з фронтів, що Червона Армія б'є фашистів і жене їх назад, у Німеччину.

На березі Дніпра, де нині розташоване Привітне, гітлерівці будували укріплення і примушували рити окопи і старих, і малих. Працювали вдень і вночі. Skorиставшись темрявою, багато молоді з тих робіт втекло, серед них були й ми". Віра Іванівна продовжує розповідь чоловіка: "Бої вже йшли у селі Петрополі, а людей все ще фашисти гнали копати окопи до цвинтаря, що в селі Веселе. І тут бургомістр Вілій допоміг, не дозволив працювати ночі. А 29 грудня до Лукашевого увійшли червоноармійці. Все той же Вілій організував зустріч населення з визволителями. З ними ми і Новий рік святкували. А Вілій залишився в селі і деякий час очолював місцевий колгосп".

Після зустрічі Нового 1944 року Володимира Курила, сімнадцятирічного юнака, призвали розмінювати поля району, аби весною можна було їх засівати зерном. Пізніше він потрапив до Москви у школу, яка готувала парад Перемоги: війна закінчувалася. Та не судилося Володимиру крокувати по Червоній площі в день великого свята, доля підготувала йому піски Монголії. Довелося радянським військам заспокоювати японських мілітаристів.

Після розгрому японської армії Володимир Курило повернувся додому. Тут життя вирувало. Керівництво місцевого колгоспу направило колишнього воїна освоювати мирну професію до Мелітопольської школи садівництва та городництва

Віра Візер у цей час допомагала відбудовувати у Запоріжжі механічний завод, працювала інструментальницею. Дівчина свою роботу виконувала дуже

вправно, її вмінню заздрили навіть хлопці. Ця риса Вірі передалася від батька, адже Іван Іванович у колгоспі був неперевершеним ковалем.

Навідуючись у вихідні до батьків у Лукашеве, Віра чула, як співають доярки, йдучи на вранішнє доїння, її серце щеміло від тих мелодій. Можливо, саме вони й стали для Віри тим останнім аргументом, щоб повернутися до рідного села. Це був 1949 рік. Він у житті дівчини відіграв ще одну важливу роль: з Володимиром Курилом вони взяли шлюб. З тих пір живуть у злагоді, виховали сина і доньку, мають вже двох онуків.

Володимир Матвійович досяг високих успіхів у садівництві і городництві, має відзнаки ВДНГ з Києва і Москви. Він і нині, незважаючи на глибокий пенсійний вік, консультує своїх односельців.

Віра Іванівна до виходу на заслужений відпочинок працювала в колгоспі дояркою, телятницею, пташницею. На всіх виробничих ділянках трудилася добросовісно. Про це свідчив її портрет на колгоспній Дошці пошани.

Зустрічаючи 62-річницю визволення рідного села, Володимир Матвійович та Віра Іванівна радіють, що їхнім дітям і онукам не довелося знати жахів війни, а з усіма іншими проблемами вони впораються.

Вітаю всіх лукашівців зі святом визволення, міцного вам здоров'я, миру та затишку у ваших домівках.

Джерело: Чередниченко В. Розповідають очевидці... *Червоний промінь*: видання Запорізької районної державної адміністрації, 28.12.2005. С. 4.